

84/4 Укр 11

X 85

902

ГНАТ ХОТКЕВИЧ.

□□ □□ □□

# НА ЖЕЛІЗНИЦІ

ДРАМАТИЧНІ ОБРАЗИ В 5. ДІЯХ.



НБ ПНУС



760736

~~СВЯТОСЛАВСЬКА~~

ЛЬВІВ 1910.

НАКЛАДОМ АВТОРА.

ІЗ „ЗАГАЛЬНОЇ ДРУКАРНІ“, АКАДЕМІЧНА 8.

## ДІЄВІ ОСОБИ:

### Дія І.

*Дієть ся в кімнаті тов. Андрія.*

**Тов. Андрій** — Комерческий Відділ.  
**Павловський**  
**Золко** } Служба Тяги  
**Ковбань** }  
**Матвіїв** } Служба Руху  
**Липнев** }  
**Мезин** }  
**Дурбак** } Служба Зборів  
**Йолкін** }  
**Желваков** }  
**Нечитайло** } Служба Пути  
**Ивин** }  
**Глібик**  
**Бобріков**, помішник юрисконсульта } Юридична часть  
**Берченко** — Служба Телеграфа  
**Онипко**, фельдшер — Врacheбна часть  
**Артеменко** — Товарна Контора  
**Околочний** надзиратель  
**Городові**  
**Служащі** всіх служб

Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника

код 02125266

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

76 07 36

№ №

## Дія І.

*Кавалерський покій; з одної сторони одно ліжко, з другої друге.*

*Андрій сидить за столом і пише; Берченко лежить на ліжку, задривши ноги, і свистить.*

**Берченко.** Скоро братія почне збирати ся (знов свистить). Слухайте ви! (Андрій не відповідає). А ми, здаєть ся, цікавенну кашу збираємо ся заварювати.

**Андрій** (встав і затирає руки). І таки дуже цікаву. Можна сказати — навіть нечувану.

**Берченко.** Ну, вже й нечувану. Таже були вже десь — чи то в Італії чи десь іще залізничні страйки.

**Андрій.** Окремі бували, але так, щоб от все відразу зупинило ся, в усій державі — то так ще не бувало. Се чисто російський винахід, опатентований числом три: N 1 — то самовар, N 2 — кнут, а се N 3.

**Берченко.** А чи вийде з того що?

**Андрій.** Всяка будуччина невідома, але от я, наприклад, чомусь вірю, що удасть ся. А коли так — то ви тільки подумайте! По всій Росії нараз стають всі залізниці, не функціонують почта і телеграф, міста відгороджують ся від мамок сел, — правительство чує себе ізольованим в своїх вигідних будинках і мусить, мусить уступити перед солідарністю народа. Инакше не може бути! І тоді... Та се-ж чорти його батька знає, що таке! І мені такі перспективи почали скакати перед очима, що... Та вставайте, неотесо ви такий-сякий! Давайте танцювати або що (смикає товариша).

**Берченко** (відмахуєть ся ногами). Та ну бо відчипіть ся! Та ну вас к' чортам! Чи чуєте? Вже на що Олександр Македонський був великий чоловік, а й то не тягнув своїх приятелів з ліжка.

**Андрій** (ходить по хаті). Ум за розум у мене заходить.

**Берченко.** Оно й видно...

**Андрій.** І подумати тільки, що в грядущий державний переворот внесемо свою лепту і ми, нікчемні залізничники, помісь пролетаря з дрібним буржуєм! Чинодрали нещасні, чорнилопивиці та паперодіці! Ми, що від віків були трепетом втіленням і мов

цуцки дріжали перед юлітеровим здвигом начальственных брів ми сами тепер примусимо тріпотіти начальство! Ми, покалічені нулі, труснемо державою і змусимо підле правительство скорити ся силі, коли воно не захотіло дати добровільно.

**Берченко.** Ого! Я-й не знав, що ви такий ентузіазмист.

**Андрій** (*кривляючи ся*). Ентузіаст, ви хотіли сказати, тітонько.

**Берченко.** Все одно — що в лоб, що по лобу.

**Андрій.** Я ентузіаст, нехай так. Може й справді в тім що я намарив тут, нема й натяків на істину будучих діл, але... голубчику, братіку. Та же так приємно помарити слимакови, а надто тоді, як ота його мрія велична, висока. Погадайте ж тільки: приректи собі вічну покірливість, з року на рік що дня, що дня в определену годину ставати до служби, уже знаючи, що згниєш на ній до останньої кісточки; на десяток літ наперед знати, що от в такім а такім році, як що не вийдеш в конфлікт з начальством, то станеш конторщиком, а потім помічником сче-товода, а потім — счетоводом, а потім — верх службових сходів і авреоля твого існування — старший счетовод!... Тут уже ти дорівнюєш самим богам. Під твоїм убогим начальникуванем шість тріпотливих канцелярийних душ, маєш право входа „до Самого“, будучи зобовязаним кожного разу цілувати його в стегно; маєш повну власть і силу що-дня покрикувати на своїх нужденних урядничків — взагалі усолод тисячі. І от знати сю прокляту перспективу на двадцять літ наперед, свідомо махнути рукою на все своє жите, понівечити в нім власною рукою всі цвіти й радості, на вік примирити ся з гадкою, що ти слимак „роджений повзати“ і нічим иньшим не можеш бути, що вся твоя мікроскопійна „діяльність“ в найліпшій разі обмежить ся на дрібну лайку з начальством і на се піде твоя молодість, житева енергія і вся твоя душа. Знати все те, повтараю, наперед — і нараз стати перед великою можливістю прокинутись, струхнути з себе всю отсю брудну дійсність, побачити море людське захвильоване і себе в нім дієвою особою, не глядачем — та хіба се не може завертати голови?

**Берченко.** Ото забрало вас з непривички.

**Андрій** (*засьміяв ся*). А таки правда, що з непривички. Я й сам чую, що в мені все кипить і горить. Те, що я візьму участь в протесті народнім, те що я буду помагати народови і віддам йому всі сили своєї душі, віддам самого себе — те все наповняє мене невимовною радістю. Не переживали ми ще таких моментів, і я щасливий, що можу пережити. Та й ви теж, міху ви соломяний — хіба я вас не знаю? Удаєте скептика, хохлацька душа.

(*Стукають в двері*).

**Андрій і Берченко.** Прошу.

(*Матвій входить; стискає товаришам руки*).

**Андрій.** О, ви перший. Се символічно.

**Матвій.** А що ж ви на варту нікого не поставили?

**Андрій** (*бе себе по лобі*). А й справді! Отакий же я дурень.

**Матвій.** Треба, треба. А то як курчат поперехапують.

**Андрій.** Слухайте товаришу...

**Берченко.** Та вже знаю, знаю *(крехчучи підіймаєть ся)*. Ех, старість не радість. Тільки ви, панове, теє... і міні ж послухати охота, що воно розумні люди нам, дурням, говорити будуть. Так ви вже когось на зміну пришліть, не забудьте.

**Андрій.** Добре, добре. Як набереть ся людства побільше — пришлемо вам і зміну.

**Берченко** *(одмаючи ся)*. Та ви забудете. Заслухаєте ся самих себе, мов соловії.

**Андрій.** Ні, ні! Не турбуйте ся.

*(Берченко вийшов.)*

**Андрій.** Ну як же наші діла, товаришу? Що за настрої у вас, в Службі Руху?

**Матвій.** Та що... так само, як і ранійше. Ви-ж знаєте, наша служба не дуже то поступова. Погані всякої занадто вже багато. І... я не знаю, як воно взагалі буде... Щось мало я вірю...

**Андрій.** Що — гадаєте не удасть ся?

**Матвій.** Та таки мабуть так, що гадаю. Та де ж воно видано, та де ж воно чувано, щоби наш, можна сказати, раб та пішов нараз против свого пана! Сотки літ мовчав, а тепер — ось на тобі! Заговорив!

**Андрій.** Колись Валаамова ослиця заговорила, а Ілия Муромець сиднем сидів трийцять літ, а потім як підняв ся, як пішов!

**Матвій.** Не кожна ослиця Валаамова і не кожний дурень Ілия Муромець. Мало ви ще служили у нас, голубчику, людей наших не знаєте, а от я, слава Тобі Господи, вісімнайцять літ ярмо от-е тягну, народу бачив он скілько. І придивив ся. Убиває нашого брата служба отся. Душу виідає. Прийде людина наче й жива, з думкою в голові, бундючить ся: „ми й те й те“! А потім, поглянеш на нього літ, скажім, через пять — голубчику ж ти мій, де-ж твоє пірячко?

**Андрій.** Та я розумію, що...

**Матвій.** Ні, не розумієте, серце. Ви розумієте головою, а се треба серцем переболіти. Та й часу у вас ще не було зрозуміти. На свої очі треба бачити сей процес розкладу, сей повільний прихід хамства в душу. Та же він дише міазмами, сей желізничний служаший. Та же як би отся гниль приходила відразу: от на тобі, мовляв, вибрай — чи туди чи сюди. Хочеш в сукини сини — іди в сукини сини, хочеш одесную — іди одесную. А тож ні, опідлюване непомітно приходить. Отак точнісінько як, читав я, змінюють ся частинки людського тіла: і Сисой та не той.

**Андрій** *(береть ся обома руками за голову і так ходить)*. Правда, голубчику, правда, правда. Ох яка правда!

**Матвій.** В тім і біда, що правда. Чутливість губить людина, черствіє, тратить звязи з суспільністю. Та коли-б ви тільки знали, дорогий мій товаришу, як боляче от так стояти і дивити ся

і власними очима бачити, як засмоктує чоловіка оте брудне наше болото. І не одного, не двох, а всіх. Скільки я бачив того... Був у нас, у Службі Тяги — я тоді ще в Тязі служив — так був, кажу, технольог оден. Веселий такий, житю радуєть ся. Попроси — сорочку з себе зніме, віддасть. Скільки він неприємностей мав від начальства, Господи! Але що-ж... Дрібні суперечки, дрібні торжества, дрібні побіди, що-дня все одно і теж; дококола підлуватенькі розмови, надії підвисшеня, авансу, підставляюваня ноги товаришеви, сплетні, шпiонство — все те здрібнило його, припало духа живого. І врешті — вийшов от собі звичайний інженерик, такий же самісiнський, як і всі вони у нас, обмежений, вузенький... Став „начальством“, покрикувати почав, А тепер уже, зачуваю, вивезли його на тачці з депо.

**Андрій.** Слушайте... Вибачте, але... От чому ж ви... Себ-то я хочу сказати...

**Матвіїв.** Ви хочете сказати, чому серед усієї нашої горебогатирської групи все молодняк голобородий, от як би й ви, наприклад, не в обиду вам сказати — і лиш поміж вас двоє осіб їт шановних і всякого поважання достойних, от них же єдиний єсмь аз? Себ-то иньшими словами — як се вийшло, що я не погасив свiтильника і доніс його до сьогодняшнього дня? Та власне ж тому, милий чоловіче, що жив я іменно не на службі, а от як раз по за службою. Батько мій старий народоволець був. Жите скрутило його, і дати міні порядної осьвіти він не міг — і йому от так само довело ся під кінець днів своїх шукати приутку на желізниці. Але дати міні в душу де що він встиг — і от з тим скарбом я й істную. На більший розмах жила за мала показала ся, а от так собі... жило ся якось, стараючи ся не затратити хоч мінімум а лярядности. Але й те трудно доставало ся, ой трудно!... Та що ж робити? Діткам теж гризти щось треба *(пауза)*. А тепер от підходить хвиля... І чую — велика, могутна. Може все жите її чекав, спасительниці *(голос дріжить)*. Постарів ся, струхлявів увесь... сил уже немає кинути ся з головою. Тай каміне на ногах... важке каміне *(непомітно утириє слезу)*. Ну, та наплювать. Най жие ліварюция! *(смієть ся)*.

*(Андрій міцно стискає йому руку, просто дивлячи ся в очи)*.

**Матвіїв.** Оттак о я в сентименти ударив ся! Слушайте, давайте ліпше про діло поговоримо. Хто у вас буде сьогондья?

**Андрій.** А я знаю? Наша група очевидно буде „в канплеті“, тай ще окрім того я просив з кожної служби хоч по індивідууму якої поряднійшої марки. Треба ж вислухати глас народа хоч би-й без загального, прямого, рівного і тайного голосованя. Отже закликано, так би сказати, ліпших людей, а там уже подивимо ся, що за шанси маємо.

**Матвіїв.** А коли початок представленя?

**Андрій** *(дивить ся на годинник)*. Та коли глядіти на річи по німецьки, то власне пора б уже й зачинати, але ж ми, слава Богу, не німці.

(*Стукають у двері*).

**Андрій.** О, вовк на спомині, чи як там. Прошу!

**Павловський** (*швидкий, живий*). Ще нікого нема? А бодай би вас чорти били! Здоров був, діду! Ще тримаємо ся?

**Матвій.** Тримаємо ся.

**Павловський** (*гепнув на крісло*). Ну, знаєте, й баталія-ж була сьогодні ах-ха-ха!... Прямо Австерліц! Ні, ви тільки погадайте собі. Приходить папір з жандармерії і стоїть в тім папері, що за слюсаром Іваном Серебренчуком установлено негласний нагляд. І тільки! І більше нічогосінько! Що ж тут такого дивного? Яка порядна людина обходить ся в наші часи без тої прикраси? На мій погляд се навіть ознака порядности. Тай не пишуть здебільшого про се жандарми, — певно якийсь молодичок смальнув. Але що ж виходить з того, погадайте собі! Наш отой дурбей, начальник Тяги, взяв та й положив резолюцію „геть з посади“. Ах ти ж... сукин син, хамська твоя душа! Та завіщо-ж се з посади чоловіка скидати? У чоловіка може сімья, діточки учать ся. Давай я його сандалити на всі боки — ну, не витримав, взяло мене дуже. І як би не бояв ся образити святощів присутственного місця, так я б і родителів його помянув у своїй ектенії. Бунтую ся, знаєте, на всі заставки, розперезав ся навіть, а як згадаю, що сусідня кімната — кабінет самого ж таки його, Анатолія Олексієвича — і-і-і батеньки мої! Звідки й слова беруть ся. „Та ж він гадає, що се мертвий інвентар, шруба якась, котру відкрутив та й викинув пріч. А се ж жива людина“ — і пішов і пішов. Тривай! Скільки хвилин може говорити промовець?

**Андрій** (*усьміхнувши ся*). Скільки хоче.

**Павловський.** Ну, се добре. А то я вже перелякав ся, що більше пяти хвилин говорив. Ну, як вже я весь порох повистрілював, прохолодив ся і піт утер — приходить, знаєте, хам у душу. І давай, знаєте, зудити: „А що, каже, попав ся, єдріт твою капусту? Ага?... А ну-ка давай сюди Тяпкіна-Ляпкіна“. Чую — поперла душа в чоботи. А тут входить начальство та як гляне — і-і-і... Аж у мене жижки затрусили ся. Потім пішло знов до кабінету, покликало прохвоста нашого, Погорелова. Чую — кричить та ще як! Ну, гадаю собі, сьогодні вже, значить, день такий кричальний удав ся: то я кричав, а тепер ти...

(*За сценою іолоси; входять*).

**Глібик** (*представляє*). Товариш Бобріков. Се від нас, з юридичної часті, помішник юрисконсульта.

(*Бобріков з церемоніями знайомить ся*).

**Глібик.** За нами зараз і служба зборів привалить; ми порозходили ся, аби не гурмою увіходити (*балакає з Андрієм*).

**Матвій.** Ну, а далі що ж було?

**Павловський.** Та нічого. Полаяли ся добре та й годі.

**Бобріков** (досить елегантний, зі слідами якогось минулого життя). Прошу вибачити, панове. Чи не буде неввічливістю з мого боку запитати, по що ми власне сюди зібрали ся?

**Андрій** (здивовано). Насамперед ми ще не зібрали ся, а по друге, міні здаєть ся, про се найліпше поговорити всім разом, а не в групі по пять люда.

**Бобріков**. Ах так? Ну, тоді перепрашаю, вибачайте.

**Андрій** (тихо до Глібика). Що се ти за ягоду привів?

**Глібик**. Ех... Я вже й сам думаю, чи не здурів отсе я. Здавав ся він міні порядною людиною.

(Входить Мезин з товаришами).

**Мезин** (високий, сідий). Се Служба Зборів. Знайомте ся.

**Андрій**. Сідайте, товариші, на якій хочете канапі. Може й не вистарчить для всіх, але що-ж робити.

**Дурбак**. Нічого. Ми й постоїмо.

**Иолкін**. Як ви поживаєте, Александре Сергієвичу?

**Бобріков**. Та нічого собі. От служу.

**Иолкін**. Ви, здаєть ся, виїздили?

**Бобріков**. Так, виїздив. До Петербурга.

**Иолкін**. Я чув, що в спадкових справах.

**Бобріков**. А так. Спадщини тої власне кажучи, як кіт наплакав, та все ж, як зреалізувати, нашурхаєть ся тисяч 12—15, а на сьогоднішні часи й сі гроші на землі не валяють ся.

**Иолкін**. Та ще які гроші, хе-хе-хе... Ну, що-ж ви й далі служити будете?

**Бобріков**. Н-не знаю. Може.. А може й ні.

**Желваков**. Та вони ж наградні мої замантачили, сукини сини.

**Матвіїв**. І багато?

**Желваков**. А чорт їх знає! Кажуть: ви мали повисшене, а як є повисшене, то наградних не видають. Піди їх розбери.

**Матвіїв**. Так ви й не одержали нічого?

**Желваков**. Ані отіцько!

(В двері просуваєть ся голова). Тут живе товариш Андрій?

**Андрій**. Тут, тут. Прошу!

**Павловський**. А, се наш. Се Служба Тяги, панове. Що ж ви — сами?

**Золко**. Прийдуть. Наші всі прийдуть.

**Павловський**. Ура! Най жие Служба Тяги!

**Матвіїв**. Та й від нас ще повинно би бути голів з пару.

**Павловський**. А ще Служба Руху називаєть ся! Ви би ще нас всіх повинні були би рухати вперед.

**Матвіїв**. Се ви нас маєте вперед тягти — на те ви й Служба Тяги.

**Павловський**. Та у вас і канти навіть революційні. О!...

**Матвіїв**. А у вас зелені, колір надії.

**Павловський**. Сині, діду. (До других). Знаєте — вже з розуму виживає. Треба ж такого нещастя?

**Матвіїв**. Правда, правда — сині. То в Путях зелені.



(Входить двоє служащих Служби Путі).

**Павловський.** От вам і Путь. Учить ся сьпівати по кантах.

**Нечитайло.** Здорові будьте, хто знайомий, хто незнайомий.

**Павловський.** Чого й вам желаю.

**Золко.** Підтягаєть ся публіка.

**Иолкін.** Та щось погано. А у мене часу нема.

**Глібик** (*півголосом*). Се все протестанти?

**Матвіїв** (*махнувши рукою*). Де там! Подивити ся прийшли та й годі.

**Мезин.** Нічого, нічого колего. Прийде час — вийдуть борці. Не зуміємо сказати звідки й з'являть ся. Війна родить героїв. Не було війни — і нарід сидів тихий, смиренний, а прийшов час...

(Входить група в де-кілька душ).

**Ковбань.** А ми, щоб хати не вихолоджувати. Разом! Як на торг.

**Павловський.** Как у наших ворот

Собирал ся народ

Густо

Говорит в простотѣ,

Што в его живогѣ

Пусто.

**Нечитайло.** А по моєму, панове...

**Онипко.** Не панове, а товариші.

**Нечитайло.** Все одно.

**Онипко.** Ні, не все одно. Раз ми вже постановляємо, так би сказати, солідарність у всіх фунціях...

**Ивин.** Вибачайте, а ви з якої Служби?

**Онипко.** Я фершал. Я з Врacheбного Відділу.

**Ивин.** Ага. Дякую.

**Онипко.** А ви що — кзамент хотіли зробити?

**Ивин.** Ні, я просто так спитав.

**Онипко.** Щож я не маю права сюди прийти чи як? Здаєть ся, всі ми тут однакові, начальства нема.

**Ивин.** Та що ви чіпаєте ся до мене?

**Онипко.** То ви до мене лізете. Глянь, який кзаменщик знайшов ся!

**Бобріков** (*з місця*). Ви, здаєть ся, не зовсім тверезі.

**Онипко.** Хто, я? Щоб ти так на Великдень розговіти ся дістав, як я бачив хоч чарку.

**Андрій** (*перериваючи розмову*). Товариші! Та що се ви справді?

**Нечитайло** (*відхиляє його рукою, а голосина у нього є*). Ану дайте міні сказати.

**Павловський.** Возговорити.

**Нечитайло.** Панове чи товариші — все одно.

**Онипко.** Ні, не все одно.

**Нечитайло** (*відмахуючи ся рукою*). Я кажу, чи не сполучити би нам приємне з корисним? Треба всього сподівати ся. Можна на-

приклад думати, що нічний сторож, бачучи, що сюди йде багато народу...

*(Як раз в сю хвилину входить велика група)*

**Нечитайло.** От!... Бачите? Так от, кажу, здасть ся йому підозрілим, піде та й донесе поліції.

**Желваков.** Ну, то що ж? І нехай доносить. Ми не красти зібрали ся.

**Нечитайло.** Красти не красти, а неприємности вийти можуть. Ну, так от я подаю гадку, чи не скинути ся нам по гривенику там чи по двогривенному та купити дечого: пива там, ковбаси, такого прочого. А тоді, хоч би й прийшла поліція — ну то скажемо, що у нас, мовляв, менини або підвисшене товаришу вийшло. Чи згода, панове?

*(Всі зоджують ся).*

**Павловський** *(трубить, як сигнал).*

Вареники пироги,  
Справа-слѣва заходи,  
Борщ прохвост,  
Налѣво кругом,  
В помойницю бѣгом  
Марш, марш!...

Се кавалерия в неділю трубить.

**Нечитайло.** Значить згода? Ну то й добре. Нехай-же хто небудь візьме шапку та й збирає, а то я для сеї роботи троха... важенький. А мій двогривенник осьдечка *(стукає монетою по столі).*

**Павловський** *(ходить з шапкою).* „Дзелень-белень на сьвічку! Дзелень-белень на сьвічку“. Се так черничка одна перед потягом ходила. А як потяг рушив, з вікна простягаєть ся рука і глас возопі: „Гребу рабу Івану на горілку!“ Фюїть і поїхав!

*(Ще і ще приходять люде; і по одному і групами, служащі всяких служб в формі й без форми).*

**Андрій.** Слухайте... Мене, знаєте, нервова пропасниця бе. Я навіть не гадав, що так багато збереть ся народу.

**Матвій.** Та се може тому поприходили, що ніхто не знав, в чім річ і гадав, що може в картишки будуть грать або пивом потрактують.

**Мезин.** Ні, не кажіть так. Всі почувають щось в повітрі. Всі немов би й такі, як ранійше, але... Он прислухайте ся; все говорять про свої щоденні біди. А чому? Бо звикли. Сто літ тільки про се говорили. Але от попробуйте, шкребніть їх гострим словом — і побачите, скільки незадоволення зібрало ся під сим чиновництвом. Небагато ще служу я на желізниці, а придивив ся до сього тридцяти рубльовика нещасного. Той же самісінький „брат пролетарій“, тільки не за машиною фабричною, а за зеленою конторкою. Говорять про буржуазний і пролетарський стрій

мишленя. Та звідки? Хто се каже? Люде, котрі ніколи не жили, наприклад, в желізничій середі. І я раніше говорив так, але тепер переконав ся, що се неправда. Він, желізничник, не приймав участі в політичнім життю, бо пролетарські організації утворили осібну касту осібних, так би сказати, вибранців, котрі мали право називати ся пролетаріями. Всіх же останніх містили в протилежний табор, обгородили і обізвали буржуями. А от розгородити сей хлів довкола желізничника, дати йому ковтнути сьвіжого повітря — і побачите тоді, на що він здатний.

**Андрій.** Отже, значить, ви вірите в наше діло, в те, що загальний страйк на желізниці річ можлива?

**Мезин** (*протягаючи руку*). Твердо вірю.

(*Андрій стискає йому руку. Ще входять люде.*)

**Павловський** (*кидаючи ся*). Ага, голубчику, полав ся? Давай!

**Липнев.** Що таке? В чім річ?

**Павловський** (*кричить*). Давай, я тобі кажу!

**Липнев.** Та що давати? Я не панна, аби відразу розуміти, о що ходить.

**Павловський** (*хапає за горло*). Двогривеник або жите!

**Липнев.** Та куди? Навіщо?

**Глібик.** Та давай уже, давай, брехунець.

**Павловський** (*до тих, що увійшли з Липневим*). Давайте й ви.

**Липнев** (*випляючи гроші*). А як у мене може нема?

**Глібик.** Тобі б тільки баришувати.

**Липнев** (*кидає монету*). „Ванька? кричи ура! — Та кому?

Кричи, дурню, потім розберемо“. Отак і ви.

**Павловський** (*трусить шапкою*). Ну, досить я думаю. Тепер хоч і в Америку.

**Ковбаль.** А хто ж піде?

**Онипко.** Могу я.. чому ж? Я з охотою.

**Желваков.** Треба двох по моєму.

**Дурбак.** Та вже давайте, підем разом. Позвольте представити ся — Дурбак.

**Онипко.** Онипко, хвершал.

**Дурбак.** А я зі Служби Зборів.

**Павловський.** Ну, так на-те вам капітали: порухайте та й марш.

**Дурбак.** А що ж купувати?

**Нечитайло.** А що вам Бог на душу, а купець на прилавок положить.

**Матвіїв.** Ну, а ми тимчасом можемо й розпочати.

**Андрій.** А може би ще подождати?

**Матвіїв.** По що? Досить уже народу. Та чого ви так хвилюєте ся.

**Андрій.** Я й сам, право, не знаю... Чую, що в-моєму житю поворот якийсь відбуваєть ся.

**Матвіїв.** Ех голубчику, голубчику, (*ласкаво бє його по плечі*).

**Глібик.** Починай вже, починай — годі вже тобі.

**Андрій.** Починай ти. Ти ж юриста.

**Липнев.** А й справді! Михайле — двигай! Що там.

**Глібик.** *(не відповідаючи, підходить до столу і дзвонить шклянкою об графин; юмін стихає).* Товариші! От ми зібрали ся тут обговорити теперішній стан річий. Але перед почином треба насамперед забезпечити собі сякий-такий порядок на будуче, а для того конечно треба вибрати голову. На секретаря, здаєть ся міні, потреби великої нема, бо протоколувати ми, очевидно, не будемо. Ну, а предсідатель — річ первостепенна.

— То вже як водить ся.

**Глібик.** Так от я й пропоную на предсідателя одного зі старших наших товаришів — товариша Матвієва.

— Та нам все одно.

— Матвіїв, так Матвіїв.

**Матвіїв.** Та що ви, товариші? Я й не вмію.

**Павловський.** Навчите ся, нічого. Зрештою я можу вам служити доброю порадою в критичну хвилю.

**Андрій.** Ні, таки ви вже згоджуйте ся, право. Ну, що, вже.

**Голос.** Просимо, просимо!

**Матвіїв.** Та... От їй Богу... Ну, добре. Я згоден.

**Павловський.** Пожалуйте сюди, Ваше Високо-коко не перескочиш. На предсідательский, можна сказати, престол. *(до Бобрікова)* Будьте ласкаві відступити місце їх осіятельству.

**Бобріков.** Я? З охотою. *(встає, шукає собі місця очима, але все вже заняте; зістаєть ся стояти, приймаючи скептичні пози).*

**Матвіїв.** Ну, що ж, товариші? Без всяких передмов та формальностей будемо говорити прямо. Ми зібрали ся сюди... обговорити наше становище! Розмальовувати його тут нема потреби: кождий з присутних випробував роскоші желізничного істанова на власній шкірі. Отже треба подумати над тим, як вийти з того тупіка, в котрий загнало нас жите. От для того ми й скликали сюди представників всіх служб...

**Бобріков.** Хто се „ми“?

**Матвіїв.** *(дивить ся на него)* Здаєть ся ні для кого то не є секретом, що от уже більше року існує така... як би то сказати, міждослужевна група чи що, котра постановила собі цілею організувати служащих, в умовах їх життя, звичайно.

**Бобріков.** Ну, от бачите — а я сього й не знав.

**Матвіїв.** Шкода. Отже, панове товариство, хто хотів би забрати голос в тій справі?

*(Мовчане).*

**Глібик.** *(штовхає Андрія під бік).* Та говори ж... ну...

**Андрій.** *(хвилюючи ся).* Прошу слова.

**Матвіїв.** Прошу.

**Андрій.** Правду сказав наш шановний предсідатель, що нема потреби розмальовувати тут жите желізничників — занадто добре вже ми його знаємо. Я хотів би підкреслити в тім лиш одно: се нашу безправність. Наша служба страшна тим, що вона убиває людське достоїнство. Можна бути голодним, але не переставати

почувати себе людиною. Хлібороб працює в умовах в десять разів гірших, ніж залізничник, але його праця не позбавляє його образу й подобія Божого. А ми? Оглянім ся довкола себе, придивімось до своїх товаришів, до нашого начальства. Хто з них чує себе достойним поважання? Окремі одиниці, а решта — мов потвори якісь моральні, каліки. Начальство вимагає пошани, хоч і не може не почувати внутрішню, що абсолютно на ту пошану не заслугує, але власне — чим більше се чує, тим зневажливійше обходить ся зі служачими. А самі служачі? Яке хамство, підлизуване до вищих, яке самоопльовуване перед властимущими. Алеж се росподлює душу людини, товариші! І от міні здаєть ся треба утворити переворот власне в сій сфері нашого житя. Поплішити своє матеріяльне становище легко — наші експлоататори скорше згодять ся надбавити нам рубля, ніж признати в нас людей, котрі вимагають пошани до свого людського достоїнства. Досить рабства, товариші!

**Нечитайло.** Правда! *(бе в долоні, за ним ще дехто)*.

**Матвій.** Панове товариство! Я пропоную повздержати ся від грімких зазначень своєї похвали, бо инакше се може звернути увагу поліції.

**Нечитайло.** І се правда!

— Нетреба, товариші, справді.

**Андрій.** Я не скінчив, товариші. Оглянімось довкола себе? Що робить ся? Ціла Росія кипить, мов в казані. Організовані ряди робітників готувлять ся до бою; хто не встиг з'єднати ся — єднають ся тепер. Ви погляньте: професіональні союзи, товариства, групи, корпорації ростуть як гриби — і все то готувить ся до чогось, все то жде великого дня. „Се жених гряде во полунощи! Блажен, єго же обрящет бдяща!“ А ми, товариші? Деж наша позиція буде в той день великого бою? Невже ми лицемірно скажемо: „моя хата з краю, я нічого не знаю“ — і позволимо другим іти, бороти ся, умірати, видобуваючи право, може й для нас? А потім, коли настане час побіди, відограти паскудну роллю просящих і червоніти, коли тебе спитають: а деж ти був тоді? Ні, товариші!.. Се позорно! Ми не масмо морального права відтягнути ся від участі в загальній боротьбі. Пора перестати бути глядачами, пора взяти своє місце на полі битви. Ліпше пізно, як ніколи! Робітник уже пятьдесят літ не перестає трівожити ворожий стан, посилає в бій найблагороднійшу свою силу, віддає в жертву ліпших людей, а ми не тільки не помагали йому, а навіть не стояли в стороні. Хто перевозив військо для усмирення повставших робітників? Хто віддавав до розпорядимости царських слуг, капіталістів і всякої иньшої сволочі телеграф? Хто возив пошту експлоататорів і помагав їм з'організувати ся? Се все робив залізничний служачий. Виконуванем своїх так званих обовязків він уже був на службі у реакції, і чим ліпше виповняв свою роботу, тим завзятійше поборював діло освободженя. Але так бути довше не може. Ми повинні-ж сказати собі нарешті, що позорно прислужувати ся ворогам рідного краю, ворогам

пролетаріята! Ми повинні викупити помилки й гріхи своїх одурманених попередників. Ми повинні відкрити очі на все, що робить ся довкола нас. І коли ми розкриємо їх — земля, небо, воздух, газетний листок, стрічний знайомий — все скаже нам, що наближається великий день, приходить час боротьби! І нехай же не застане він нас неприготовленими! Ми були смиренні, ми просили, подавали петиції, прошення — але наші петиції відкинули кінчиком чобота, на наші прошення впрост не захотіли відповісти. Але пора випрошувань уже минула! Настає инша пора, пора боротьби — і я кличу вас до неї, товариші... Вибачте... я занадто розхвилював ся... Міні треба було б... холоднокровніше розповісти перед вами суть річи, але... так же рідко доводить ся нам говорити, так багато набрало ся у всіх що сказати, що я не міг удержати ся. Постараю ся говорити як найкоротше. *(Хтось подає йому води; він випиває)*. Ми маємо вісти, що на днях вибухне загальний всеросійський страйк. В оден день, в одну годину застрайкує все, що є в Росії. Все, що почуває гнет на собі, всі понижені і ображені, всі здавлені в тисках. І от закликали ми вас сюди, щоби довідати ся від вас — що будемо робити ми, залізничники, коли настане день сего страйку? Чи є у нас надія, що найсміливіші потягнуть за собою инших, чи може масса все так же само буде служити реакції, а ми, заспокоюючи себе поговоркою — один, мовляв, у полі не воїн, будемо співчутливо зітхати? Словом — чи застрайкуємо ми, товариші, чи ні? От питане, на яке просимо вас відповісти.

**Нечитайло.** *(підіймаючись в увесь зріст)*. Добре, товаришу! Ото так добре.

**Матвій.** Будьте ласкаві, просіть слова.

**Нечитайло.** Та я нічого... я так просто *(зачервонів ся, сідає)*.

**Матвій.** Товариші! Хто хоче говорити?

**Бобріков.** Та се просто заклик до революції!

**Матвій.** Ви хочете говорити?

**Бобріков.** Ні. А впрочім — коли позволите... Я, панове, прихильник еволюції. От ми вислухали зараз тут промову колеги, але-ж признаймо ся, що подібні філіпіки можуть захоплювати тільки младенців. Людина-ж доросла, котра хотіла би критично віднести ся до змісту сего глаголанія — на превелике своє здивоване олинить ся перед порожнім місцем. Та й справді: нам пропонують „зробити переворот“ і то, бачте, для того, аби примусити поважати себе, підняти людське достоїнство. Для мене се впрост сьмішно. Насамперед людина, котра поважає саму себе, буде всюда й завжди поважана й другими; ну а, звичайна річ, підлиза й хам так само всюда й завжди буде підлизою й хамом, і цілком даремна робота утворювати з него горожанина. А по друге — де-ж се видано, щоби поважане до людського достоїнства приходило по приказу? Сьогодні не було, а завтра — от вийшов приказ за підписом „дійствительнаго пролетаріатского совітника“, і поважане з'явило ся. Міні здається, що се абсурд і фантазматорія. Підняти людське достоїнство не можна таким же самим

способом, як підіймаєть ся, наприклад, камінь або мішок з мукою. Багато треба положити підготовляючої роботи для того, щоби виховати в людині насамперед потребу самоповажання. Припускаю, що серед желізничної маси може й знайдуть ся одиниці, котрі не мають уже потреби в такому вихованю, не сперечаю ся, але маса зостала ся масою і її можна тільки виховувати. А для того служить книжка, газета, порядне товариство, а вже ніяк не революція. Будити зьвіра в людині гріх, панове. Правда, всяким доморощеним демагогам приємно погарцювати на дрючку від червоного прапора і почувати себе притім Наполеоном чи Олександром Македонським, але результати від такого гарцювання завше були сумні. А при всім тім — де-ж хоч що-небудь позитивне? Говорить ся разів п'ятнайцять: „Наступає великий день! Приходить великий час! Братія! Роздеріте платія!“ і така інша галімація, але де, що, коли? Сюди, сюди! На долоню пожалуйте. І нема нічого!.. Десь в повітря висить щось, на облацях небесних виписані нікому невідомі глаголи, котрі можуть бути розгадані лиш небагатьма освяченими главами — і більше нічогісьнюко. От так таки нічогісьнюко!.. Ні, як собі хочете, панове... Підіймати бурю в шклянці води, робити багато галасу з нечевя — таки право не слід. Повтаряю, я цілком не є противний самопомочи і завше навіть готовий зробити що можу, в сфері моєї компетенції, звичайно, але таких способів, які тут пропонують ся, я не признаю. Діхі.

*(Хвилина павзи).*

**Мезин** *(нервово встає)*. Можна міні?

**Матвійв**. Прошу.

**Мезин** *(хвилюючи ся)*. Товариші! От чули ми зараз дві промови. Одна була простенька собі, може навіть і не дуже зграбна, але рвала ся з душі, і чули ми всі, що се говорить наш брат і говорить потрібне, наболіле. Біль чули ми в сій промові, біль за потоптане достоїнство чоловіка, біль за всіх терпящих. Бо се говорив наш брат, невчений багато, не скінчивший університету, а добувший собі знанє своє своїм же трудом. І от зараз по нїм прийшов другий, учений, культурний чоловік. Його промова лила ся гладонько і набирала вибірних форм, і була навіть переконуюча. Але чому ж холод почули ми всі в тих розумних виполірованих словах? Чуже щось, холоднокровне і далеке прийшло до нас і почало критикувати. Воно не терпіло разом з нами! Йому не було боляче від поведження півдикого начальства. Його достоїнства ніхто не топтав, бо він обгородив собі його дипломом. А тепер він сьміє говорити, що ми не маємо потреби в самоповажаню, що нам її ще требе виховувати в собі! Товариші!.. Ось які вони, ті, що приходять до нас звідти, з „лагеря праздноболтающих, обгаряющих руки в крові!“

**Бобріков**. Шановний добродію!..

**Мезин**. Я ще не скінчив.

**Бобріков**. Але ви ображаєте мене!



**Мезин.** Коли я в а с особисто образив, я щиро прошу у вас вибаченя. Але я й не думав в а с ображати. Я ображав і буду всю решту свого житя ображати ту клясу, котра виросла і розцьвіла ся нашою працею, а тепер відмовляє нам в священних людських почутях... Ні, товариші! (*трясе руками*). Переповнила ся чаша терпіння!... І нам нетреба роздумувати чи пристанемо ми до страйку чи ні. Він сам змусить нас пристати до себе. І він уже йде, надходить — і скільки б ми тут не говорили, які б пляни не будували — він переверне їх всі, бо у него свої закони, своя воля. А ми можемо лиш приготувити ся до його приходу — от про що нам треба тепер говорити (*сідає і довго не може заспокоїти ся*).

**Голоси.** Спасибі, товаришу! Правда!

**Бобріков.** Виходить просто, що я через непорозуміння попав на революційне засіданє. Але приймати в нїм участі я таки не хочу, а надто при можливості нараз ні з того ні з сього нарвати ся на образу.

**Матвіїв.** Вас ніхто не ображав.

**Бобріков.** Перепрашаю, але тепер я говорю і права голоса у мене ще ніхто не відобрав. Я зовсім не реакціонер, я поступовець, але я стою за розумний поступ.

**Голоси.** Се ми вже чули.

**Бобріков.** О!... О!... Бачите?... Се — горожане!... (*шукає свій циліндер в купі всякої одежі на ліжку*). Я думав, що се буде засіданє дорослих людей, котрі зберуть ся солідно поговорити про средства поліпшеня свого житя, але натомісьць опинив ся серед крикунів, яким хочеть ся заїмпонувати товпі експансивністю своїх мілководних промов (*знаходить циліндер в страшнім виді*). Боже!... Цілком новісінький циліндер!...

(*Серед присутних легкий сьмішок*).

**Бобріков** (*саркастично*). Коли панів присутних горожан може сьмішити навіть попсоване накрите до голови, то вже, річ очевидна, в такім товаристві я не маю чого робити. Au revoir.

**Иолкін.** Г я з вами, Олександрє Сергієвичу (*пішли*).

— Гладонька доріжка!

— Не заблудіть ся тільки другим разом (*хтось присвиснув*).

**Павловський.** Оце так озюмина!

**Матвіїв.** Товариші! Прошу заховувати ся прилично. Може ще хто хтів би піти разом з паном адвокатом?

— Ні, ні.

— Ми всі застаємось.

— Гусь свиням не товариш.

**Матвіїв.** Ну, то добре. То як же, товариші? Прошу забирати голос. Як ви задивляєтесь на можливість страйку?

**Артеменко.** Та щож? Ми от, як би то сказати, которії прийшли, так ми пошти што зовсім...



**Матвій.** Перепрашаю на хвильку. Товариші! Я пропоную, щоби кожний, хто забирає голос, називав службу, якої він являєть ся представником. Ви звідки, товаришу?

**Артеменко.** Я Артеменко, Сумського в'їзду...

(Сьмішок.)

**Матвій.** Та я не про те. В якій ви службі?

**Артеменко.** Ми в товарній конторі служимо.

**Матвій.** Добре. Прошу говорити далі. Більше нічого.

**Артеменко.** А я що кажу? Я кажу от хоч би взяти нашу службу. По всій видимості самая проклятая що ни на есть. Ні тобі празника, ні тобі будня — все одно як у пеклі. А обращение теж можна сказати, самое паскудне. Ну-й конешно, що довше терпіть неможливо — прийдють ся забастувать.

**Матвій.** Так ви значить, за забастовку?

**Артеменко.** Та то вже як следуїть, верно.

**Матвій.** Ну, а як же ваші товариші? Чи пристануть також?

**Артеменко** (*чухаєть ся*). Та чорти-ж його батька знає. Так неначе-б то усі лихі, а приходи до чого діло — хто-ж ему в душу лазив? Семенченко, здаєть ся нічого собі хлопець та ще Виджга. Нічого — знайдець ся нарид.

**Глібик.** Прошу слова.

**Матвій** (*до Артеменка*). Ви скінчили, товаришу?

**Артеменко.** Та я що?... Міні всьо одно...

**Матвій** (*до Глібика*). Ну, то прошу.

**Глібик.** Насамперед, товариші, мушу попросити у вас вибаченя, що привів сюди отой овоч, отого панка що вийшов. Я сам з Юридичної части, і се мое безпосереднє начальство. Так по розмові за столом я уважав його за порядну людину; та впрочім може він і справді порядна людина, але тільки між порядними людьми, а не серед такої, як вони були ласкаві сказати „компанії“. Для нашого меню, очевидно, такі риби не підходять. Але не в сім річ. Я хочу сказати ось що. Чи не висловлю я загальної думки, коли скажу так: всі ми ясно бачимо, що „пора“. Всі ми готові застрайкувати і застрайкуємо. Але... хто почне перший? Нехай почне — ми всі приєднаємо ся. Як одна людина! Але хто почне? От в чім річ. Правду я кажу?

**Артеменко** (*радісно*). Во!.. Отето ви у саму центру попали! В саму, як сказати, жилу!

(Сьміх, але не злобний, товариський.)

**Артеменко.** А що? Може неправда?

— В тім і біда наша, товаришу, що правда.

— Слабий на печінку желізничний, служачий сам не потягне

На припряжку тільки.

— А ви хотіли-б, щоб ми всі одразу перо *Викладачів*

— Ну, що-ж, товариші? А справді — хто ж *021-95286*

(*Мовчанка*)

ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

**Павловський.** „Малый прячется за старого, старый прячется за малаго“.

— Та що-ж тут дивного? От я служу в Пенсіонній Касі; нас там може і всього десяток не набереться — ну, куди-ж нам починати? Нехай великі служби починають, а ми піддержимо.

— А великі служби теж: багато народу, значить і сволочі всякої багато. Спробуй — виступи.

**Мезин.** Прошу о голос.

**Матвійв.** Прошу.

**Мезин.** Я так думаю, товариші. Всі ми ще знаходимося під владою порядку. Справді, уявити собі картину: в великій кімнаті сидить 30—40 душ, шкрябають перами, цокать на щотниціях. Скільки літ в сій кімнаті нічого не було чути, окрім сього цокання, окрім шепотіння і краденого сьміху. А коли підвисшав хто голос, то очевидно се було начальство, котре гримало на затріпаного раба. Ну і як же воно справді: вийти комусь на середину кімнати і крикнути: „Товариші! Годі! Кидайте роботу!“ Та ще як би знав, що у відповідь тобі крикнуть ура, кинуть на землю символи свого рабства і підуть на вулицю — може-б ще й вийшов. Ну, а як на твою промову притихнуть усі, понахиляють ся над своїми папірцями і удавати-муть, що не чули? Куди-ж тобі дівати ся? А начальство вийде, скаже сторожам випхати в шию — і понесуть тебе, раба Божого, на воздух. А товариші... І з боєм може в серці і з сльозами в очах будуть дивити ся, але тільки дивити ся та ще ревнійше цокати на рахівниціях. Віла служба у них велику сьміливість, не стане вже їх на сильне виступлене в малім числі. Але — картина міняється, коли приходить стихія. Бувають такі люде, що сидить він сидить, не зрухнеть ся, але вже зате як встане — півсотні верст пройде, не присідаючи. От і ми теж такі. Зірвати нас з місця треба. Здвигнути. І стихія здвигне! Стихія!... От чому даремним здається міні питане — хто роспічне страйк. Ніхто не роспічне! Всі роспічнуть! І от ви по, бачите, товариші, як забастовка сама упаде вам на голову, сами навіть не будете знати й звідки. Про таку-ж просту річ, як складане паперів і вихід на вулицю — про те нема що й говорити-се дурниція. Де не будуть в силі самі кинути — здіймемо. Робітники здіймуть. Всі прийдемо здіймати.

*(Крик за сценою: „Товариші!... Товариші!...“)*

**Берченко** *(вбігає без шапки).* Поліція!... Товариші!... Поліція!...

*(Загальний рух, шум; топчуть ноги).*

**Окологдочний надзиратель** *(вбігає з револьвером в руці).* Ні з місця! Стрелятиму!

*(Кімната наповняється городовими).*

*Завіса.*

## Дія II.

*Діється в Управленію, в Службі Тяги.*

**Начальник Тяги, Анатолій Олексієвич**  
**Погорелов, начальник Канцелярії**  
**Троїцький, завідующий столом Личного Состава**  
**Старий служаший, счетовод**  
**Колесниченко, конторщик**  
**Панночки 1-ша й 2-га**  
**Павловський**  
**Сторожі**  
**Тов. Андрій**  
**Робітник**

Служаші, панни, робітники, товпа.

*Велика кімната; троє дверей. Двері на право відчинені навстяж. Столи, конторки. Сидять, стоять, пишуть, рахують; панни то-рохкотять на машинках. Один читає: „Двадцять оден сімсот сімдесять чотири; Двадцять триста вісім; Тридцять три сто вісімдесять шість“ і т. д. Другий перевірює сі цифри. В сусідній кімнаті иньший „стол“. Иноді звідти приходять служаші за справкою. У де-кого на конторках чай. Иноді приходять сторож забирати порожні шклянки.*

— Слушайте ви! Та не куріть же так, бодай би вас чорти били.

— А коли я привик?

— Мало чого? Може ви вдома погане повітре пускати під себе привикли, так не можна-ж собі позволяти сеї приємности в публичнім місци.

---

— (тихо) Ну, як ваше вчорашне засідане? Що там?

— (ще тихше) Поліція була.

— (тільки очи широко розкрив).

— Йй-Богу! Перелякав ся я — страсть! Околодок влетів з револьвером.

— Ну?

— Та потім вже нічого, якось обійшло ся. Попереписували всіх тай годі.

— А не нагорить тепер?

— А чорт його знає.

— Панове! А на паровозостроїтельнім заводі знов щось готується сььогодні. Я живу в тих краях, так знаю. Сььогодні йду на службу — тисячі зо дві народу коло воріт.

— Забастовка мабуть знов.

**Троїцький.** І якого їм ще чорта треба? Робило-б собі, стерво, тай робило. Се все лїнь матїнка. Не хочеть ся йому, сукиному синові, робити, ну й давай тїни наводити: політичиць-коє діло, мовляв.

— А що? Та же правда, їй-Богу. От ми хїба гірше їх робимо? Чи може в лїпших умовах знаходимо ся? Та же він в сорок лїт ще молодець, ще молотом помахує, а от я — міні сорок лїт — ну, куди-ж уже я годен? Та ще поки робиш, то нічого, а потім? Пенсію коли й вислужиш — дай, Боже, витримати — так же на неї тільки-тільки з голоду не здохнеш! Значить що-ж? Під „подвижной состав“ — одна тобі дорога. А от-же не страйкуємо.

**Панна.** Ну й ви застрайкуйте — хто-ж вам не дає.

— Та що, їй-Богу? Хїба не застрайкував би? Хоч зараз, їй-Богу! А тільки як? Добре робітникови застрайкувати, коли він, скажїм, токар і підшипники добре виточує. Постав на його місце иншого — так він такого навиточує — місяць чухати мещ ся. А наша праця що? О! (*Чути монотонний голос: Тридцять вісім п'ятьсот шіснадцять. Двайцять два сімсот сорок оден. Одинадцять триста п'ять...* *Де-хто засьміяв ся*). О!... Та ж на таку роботу тільки свисни — не відібеш ся.

— Ну, трошки воно та не так. Не кожна робота така. Посадовити-б кого на моє от місце — подивив ся-б я чого-б він тут нагородив.

— Харьків макогоників.

— (*Читає газету*) Панове! От так штука! Дивні діла Твої, Господи.

— Що таке?

— Іпатович певно знову в газеті вичитав, як сторож институтку добровільно звалтував.

— Та який там чорт институтку. Тут, брат, не тим пахне. „Нам телеграфують, що Сизрано-Вяземська дорога застрайкувала. Потяги не йдуть. Руху нема“.

— Та ну!

— Та що ви!

— Брехня.

— Сього бути не може!

— Ніколи я тому не повірю.

— Вутятко газетне.

— Та-ж таки ні! От вам чорним по білому написано: „Нам телеграфують, що Сизрано-Вяземська дорога застрайкувала. Потяги не йдуть. Руху нема“.

— О-о...

— Ото так здорово.

— От люди!

— Не те, що ми.

— А ми будемо мабуть і до кінця віків сидіти.

— Нарід там не такий.

— Хіба з нашими можна?

**Панна.** А чому-ж би з нашими не можна? Хіба-ж не такі самі люде?

— Такі та не такі.

**Старий служачий.** А по моєму, панове, про се навіть і говорити не варто.

— Чому-ж то так?

**Старий служачий.** Та от так.

— Значить не тільки робити нічого не можна, а навіть і говорити.

— Ну, а думати можна?

**Старий служачий.** Думати можна, скільки хочеш можна. Я от уже 38 літ сиджу та думаю.

— От тому, що ви тільки думали, і повиходили ваші ученики вам же в начальство.

**Старий служачий.** Що-ж робити... Удачі, значить, не було!

— Не удачі не було, а підлоти не було — се раз. А по друге: дитина не плаче — мати не розуміє.

— Пора-б уже й нам заплакати, панове.

**Колесниченко.** Ну, се вже дудки. Плакали досить. Треба вже тепер закричати: давай, туди-твою мать, а то по шапці.

— Ну, лекше.

**Старий служачий.** Панове, панове... Розійдїть ся лїпше по своїх місцях... Як би чого поганого не вийшло.

**Молодий** (*ходить, штовхаєть ся, копіюючи городового.*) Р-разайдїсь!... Прашу разайтїця! Асадї назат.

— Та ну тебе. Чого штовхаєш ся?

— Ас-садї назат! Каму гаварю? Іш скапляюцца па аднаму.

— Та годї вам дурня валяти. Тут часи такі, що...

**Троїцький.** Які там такі часи? Які були, такі й єсть.

— Ну, то вже вибачайте.

— Тепер заговорять „лїс и доли“.

— Помалкувати вже годї.

— Помалкували ми вже досить.

— Притихнемо тепер — дулю мати мемо.

— А справді, панове! Що як-би...

— Товариші! Я знаю, що вчора були збори служачих, по кілька від кожної служби, власне в цілях вияснення того — як нам тримати ся, коли страйк насунеть ся і на нас. Я сам там

не був, але знаю, що були товариші й з нашої служби. Я, розуміє ся, не буду їх називати, раз вони сами того не роблять, але... міні здасть ся, що се не повинно би бути секретом, себ-то результат до якого вони дійшли.

*(Хвиля мовчанки. Старе бореть ся з новим.)*

**Старий служаший.** Панове... Ради Бога не зачинайте нічого. Окрім лиха, нічого не добете ся. Ради Бога...

— Та ми ще нічо не зачинаємо, діду.

**Троїцький.** Прошу розійти ся по своїх місцях. Що то справді за зборище?

— А ви що за начальство?

**Троїцький.** Та вже начальство чи не начальство, а прошу розходити ся. Прошу піти на свої місця.

**Колесниченко.** Та що ти, паскудо, носа копилиш? Бач, підлиза чортова! Підлабузнюєть ся до начальства. З чорного ходу забігає задок лизати.

**Троїцький.** Се що за слова такі?

**Колесниченко.** Та от такі, звичайні. Шпигівська душа. Піді донеси — може шматок сала на свята дадуть.

— Та кинь, Хведько! Кинь!

— Охота тобі вплутувати ся?

— Та ну його к' чртовій матері.

**Колесниченко.** Та що-ж він, справді, генерала з себе удає. Таке-ж дранте, як і ми грішні, а туди-ж, ніс задирає.

**Троїцький.** Добре, добре... гаразд. Ми се пригадаємо.

**Колесниченко.** Пригадуй, падлюка! Гадає, що вже як бухгалтерови вечорами дітей чукикає, так йому й сам чорт не брат! Я не подивлю ся! Я тобі бороду твою переполовиню.

**Погорелов** *(входить)*. Се що тут за зборище? От тобі новості!

*(Всі розсипають ся.)*

**Троїцький.** Я їм казав, а вони не слухають ся. А от добродій Колесниченко так ще й лаєть ся.

**Погорелов.** Нехай полаєть ся до якого часу. А потім ми про него подумаємо.

**Колесниченко.** Не дав Бог жабі хвоста, а то-б вона усю траву витолочила.

**Погорелов** *(нараз ні з того ні з сього кричить)*. Прошу не базікати! Прошу взяти ся за свою роботу!

**Колесниченко.** А вас прошу не кричати.

*(Входить Павловський, витаєть ся зі своїми товаришами і йде до свого стола.)*

**Погорелов.** Як ви сьмієте спізнати ся?

*(Павловський удає ніби не чує.)*

**Погорелов.** Чуєте? Се я вам говорю.

*(Павловський не чує.)*

**Погорелов.** Господин Павловський!

**Павловський.** Що прикажете, Миколо Івановичу?

**Погорелов.** Що ви оглухли, чи що? Двадцять разів я вам кричу, а ви... На якій підставі дозволяєте ви собі спізнати ся?

**Павловський.** Себ-то... як воно? Я не розумію.

**Погорелов.** Та от так просто: на якій підставі ви спізнєте ся?

**Павловський.** Вибачайте... а я все-ж таки не розумію. От як би ви мене спитали на якій підставі я будую власну хату, ну то я би сказав на кам'яній, чи на якій там. А так... вибачайте, я не розумію.

**Погорелов.** Та що ви тут дурня переді мною валяете?

**Павловський.** Та хіба-ж таки я вас валяю?

*(Де-хто порснув зі сьміху.)*

**Погорелов.** Досить! Я як начальник питаю: як ви сьміли спізнати ся?

**Павловський.** А!... Ну так би й давно сказали, дорогий Миколо Івановичу, а то почали говорити такі незрозумілі речі. Се, бачте, годинник у мене зіпсував ся. Можете ви собі уявити, Миколо Івановичу — американський на дванадцяти камінцях — і от тобі такий скандал. Чи не могли-б ви міні порадити якого доброго майстра, бо треба би направити?

**Погорелов.** Прошу не робити тут комедії і не валяти дурня. Тут служба, а не шиньок.

**Павловський.** Диви ся! А поводять ся як у шиньку?

**Погорелов.** Не ваше діло мене учити. Я ваш начальник і приказую вам сю-ж хвилю сісти і взяти ся до роботи.

**Павловський** *(вихопив годинник)*. Ратуйте! До кінця сеї хвилини зостало ся дванадцять секунд *(біжить до свого стола, з розмаху сідає)*. Ху!... Слава Тобі, Господи! Встиг таки виконати приказ начальства.

**Погорелов.** Добре, добре... А коли ви й на другий раз насьмілите ся спізнати ся...

**Павловський** *(серіозно)*. Слухайте! Таж ви сами за хвилину переді мною прийшли.

**Погорелов.** Се не ваше діло. Прошу зі мною розмовляти ввічливійше.

**Павловський.** Ото дурень!

**Погорелов.** Від дурня чую. А за такі ваші слова я буду скаржити ся господину начальнику Тяги.

**Павловський.** Хоч двом одразу.

*(Іде начальник Тяги; всі схоплюють ся, лиш Павловський і Колесниченко застають ся сидіти. Начальник Тяги, милостиво киваючи головою, проходить до свого кабінета; на ходу упустив свою фуражку. Погорелов і Троїцький зривають ся з місця: першим বেশи Погорелов і, обчищаючи рукавом та обдуваючи, подає начальству).*

**Начальник.** Нічого, нічого. Спасибі, Миколо Івановичу *(пройшов)*.

**Павловський** *(крутить ся коло товариша)*. Може вам калошки подати? Я уже облизав, уже чистенькі. Подозвольте до вас вечерком забігти з заднього хода.

*(Служащі порскають зі сьміху; Погорелов ударив долонею по столу, хапає папери і біжить до кабінета начальства. Вслід йому уже отверто сьміють ся, а Колесниченко тюкнув).*

**Павловський.** Товариші! Та доки-ж се ми будемо терпіти посеред себе отсього прохвоста? Та се-ж сором! П'язор для цілої служби. Скинув з місця порядну людину хамством — добре, що начальник Тяги дурень і любить лизоблюдів, подхалимів — та й задаєть ся тепер на макарони, немов би що й путне.

— А сам був контрольором на трамваю.

— Та ну?

— Йй-Богу.

**Павловський.** Ну от! Ну який же з него чновник та ще на таку посаду?

— Та він просто жулик. Он Михайло Автономич купував собі хату, так він йому махерствував разом з жидком одним. Та й обмотав обох, і жидка, значить, і Михайла Автономовича. Тепер суд іде.

— А з оперовими білетами памятаєте як нашахрував? Памятаєте як його в Технічній Відділі розписали під оріх, відмовили йому й руку подавати. Та-ж просило вибаченя падло, просило у всіх громогласно.

**Старий служащий** *(оглядаючись, несьміло)*. А ще ранійше в поліції служив.

— Та що ви? Правда?

*(Старий служащий тільки киває, потверджуючи головою).*

**Павловський.** І от така падлюка стоїть на ваших шиях, товариші. Та сором же!

**Погорелов** *(увиходить сіяючи)* От чекайте — покличе вас до себе начальник Тяги.

**Павловський.** Добре. Там уже побачимо.

**Погорелов.** І побачите. І почувете навіть.



**Павловський** (до Колесниченка). Хведько! Ходім покуримо.  
**Колесниченко**. Ходім.

(Вийшли. Мовчане; чути тільки гудіне ділове).

**Погорелов**. Бач які франти (павза). Добре, добре — дограють ся (павза; розглядає папери; нараз починає надимати ся, мов цидик) Федускін!

**Старий служаший** (підходить). Що таке, Миколо Івановичу?

**Погорелов**. Що се ви міні знов за ведомость подаєте? Що ви — грати ся зі мною думаете чи як? Я вам скільки разів говорив, що сю графу отут містити треба, отут, о (тикає пальцем).

**Старий служаший**. Та-ж завше...

**Погорелов** (кричить). Яке міні діло до того, що було „завше“! Я тут начальник і приказую вам робити так, як я хочу. Ви позволяєте собі занадто багато. Я вам не Карлсон, я вас живо всіх підтягну. Понасаджають тут старих дурнів, а ти вози ся з ними. Переписати! (кидає папери долі).

(Старий служаший підбирає папери і йде до своєї конторки; тремтучими руками перебирає аркуші і нараз, упавши головою на стіл, глухо ридає. Хтось хекнув і сильно ударив кулаком по столу).

**Погорелов**. Прошу бути тихо. Тут служба, а не кабак.  
— А начальником дурак.

**Погорелов**. Хто се сказав? Сам дурак.

(Павза; тихо; з сусідної кімнати доноситься ся служебний гомін.)

**Погорелов**. Бач — розпаскудили ся. Ніякої влади не узнають. Але ж ні!... Брехня! Я живо вас всіх підтягну (до панночки). А ви чому не пишете? Швендяти по садках умієте та рандіву назначати, а робити не хочеть ся?

**Панна**. Прошу вас бути гречним.

**Погорелов**. Овва, як налякала! Понабирають тут... усяких задрипанок, а ти вози ся з ними. Нагуляє пузо, а потім (кривляючи ся) „се у мене хвороба така“.

**Панна**. Господи, Боже мій!... Та доки ж се буде? Як ви сьмієте? (плаче). Я буду начальнику Тяги скажити ся. Житя немає... Господи... Безстидник! Учора чіпав на коритарі. Я мушу все розказати господину Начальнику Тяги... Все... все!... Ми не можемо більше терпіти (іде до дверей начальника, потім вертаєть ся знов до свого стола). За якісь там нещасні двадцять рублів переживати такі знущання. Всякий негідник сьміє тебе ображати (нараз зриваєть ся з місця). Я не буду, не буду, не буду більше робити! Ось тобі, ось тобі, ось тобі (роскидує свої папери і вибігає).

**Панна** (іде за нею). Маню... Та заспокой ся. Ну, що се з тобою?...

**Погорелов** (з жестом). О!... Хіба можна жінок приймати на державну службу? *В дверях сусідньої кімнати товплять ся ці-каві*. А ви чого? Що тут сарта-мантала роблять чи що? Прошу розійти ся по своїх місцях.

**Троїцький**. Ніякої дисципліни немає. Всі немов учаділи чи що...

*(Входить служаший; нервово стає на своє місце; пробує, але не може робити і щось неспокійно шепоче товаришеви).*

**Погорелов**. Що ви там шепочете ся? Прошу робити своє діло!

— Та от я ходив, Миколо Івановичу, за справкою в Службу Руху, так там на вулицях таке робить ся, що...

**Погорелов**. Нічого там на вулицях немає. Прошу робити своє діло.

*(Хтось півкрикнув)*. Страйк по цілім місті — ось що!

**Погорелов**. Козаки нагаями живо заспокоють.

— Ого! Трохи та не так!

— І на козаків знайдець ся сила.

— Ловить, ловить вовк, та й вовка піймають.

*(Хвилюють ся; то там, то там чути нервовий голос, „неуказану“ розмову. На столі у Погорелова дзвенить дзвінок; Погорелов скакує бігти, але на порозі указує ся „сам“).*

**Начальник Тяги**. Що се тут у вас за шум? Що се таке?

**Погорелов**. Та се, Анатолію Олексієвичу, Павловський та Колесниченко. Побунтували служаших, а сами робити не хочять. От будьте ласкаві поглянути — їх навіть на місцях немає.

**Начальник Тяги**. Скажіть їм, що як вони й далі так будуть відносити ся до своїх обовязків, то можуть шукати, собі иньшої служби. І прошу вас зробити так, щоби тут не було ані найменшого шуму. Що се таке справді? Хіба я на те вивів вас у люди, аби ви непорядок тут міні робили, га?

**Погорелов**. Та я, Анатоліє Олексієвичу...

**Начальник Тяги**. Я не хочу нічого слухати! Щоб міні було тихо! Чуєте? *(сильно тріскає дверима)*.

**Погорелов**. Слухаю... *(сїдає червоний як рак)*. От через вас чортів... завше мені влітає *(кричить що духу)*. Тихо!

— Ото розпирає його!

— Кричить, як на товчку.

**Погорелов**. Та на товчку ліпше, ніж тут.

— А ти пробував?

*(Входять Колесниченко і Павловський).*

**Колесниченко.** Ти що ж се, падлюко, доводиш до сліз бідну дівчину?

**Погорелов (злякано).** Яке ваше діло? Яке ваше діло?...

**Колесниченко.** Та таке, сукин ти син, що я тобі морду розбію! *(кидаєть ся до нього).*

**Павловський (затримує).** Та кинь! Кинь Хведько. Не в тім річ!

**Колесниченко.** Всяка гадина сьміє ображати чесну дівчину. Та я тобі голову прострілю, анафема ти проклята!

*(Павловський його заспокоює).*

**Погорелов (трусячи ся, хоче бігти до кабінета начальника).** От які слова... От які слова...

**Начальник Тяги (в дверях).** Та що ж се врешті таке! Хто се сьміє тут кричати?

**Павловський (відхиляє рукою Колесниченка, що вирвався був вперед).** Се ми, пане начальнику! Товариші! Все місто застрайкувало! Всі фабрики, друкарні, трамваї — все стало! По вулицях ходять вільні люде! А що ж ми, товариші? Чи довго ще будемо сидіти мовчки? Чи довго ще будемо терпіти всякі паскудства таких хамів, як Погорелов, і таких дурнів, як наш начальник Тяги?

**Начальник Тяги (зтеряно).** Миколо Івановичу... Миколо Івановичу... Прошу покликати сторожів... Прошу покликати сторожів... Прошу покликати поліцію... *(а сам тікає до кабінету і там дзвонить, дзвонить, дзвонить, давить всі кнопки, які має під руками).*

*(Погорелов кинув ся було до виходу, але Колесниченко загородив йому дорогу.)*

**Колесниченко.** Стій, сукин син! Ще встигнеш.

**Павловський (вслід начальникови).** Не допоможе вам, пане начальнику, ні поліція, ніхто. Товариші! У нас було вчера засідане представників всіх служб. Ми рішили застрайкувати! Хто чує ще серце в грудях, в кім ще не вбили чести, хто вже переситив ся своїм безправним становищем і числом одержаних в лице плевків — той теж буде страйкувати! От погляньте на сього вашого найстаршого товариша, у якого ще сльози на очах не висохли. Та же він батько родини, у нього внуки вже до школи ходять — і от яка-небудь сволоч сьміє кричати, як на пса! Та хіба ж се нормально? Прокиньте ся ж товариші! Скиньте з себе ганьбу рабської покірности!

*(А за сей час іде така сцена: на дзвонене начальства, підтягаючи ся на ходу, біжить сторож; чути, як начальник Тяги, баючи сторожа, храбро кричить щось. Сторож вибігає стеряний і не знає що йому почати).*

**Начальник Тяги (висунувши голову з дверей, кричить).** Беріть його! Покличте Павла! Удвох його беріть! І поліцію покличте! Всіх!...

*(Сторож вибігає, вертаєть ся з товаришем; оба підходять ні в сих ні в тих до Павловського.)*

**Колесниченко.** Ану, зачіпи котрий! Дурні — чого лізете?

**Павловський.** От, товариші! Велять мене викинути *(до сторожів)*. Що ж ви не берете, товариші?

**Сторож.** Вже ви, ради Бога, того... сами...

**Павловський.** Що — не підймаєть ся рука на свого брата?

**Сторож.** Та вже... *(мнеть ся)*.

**Павловський** *(бе його по плечі)*. Нічого, нічого я й сам піду *(до всіх)*. Але я зерну ся скоро! Я скоро верну ся, товариші! А ви приготуйте ся, Щоб усі, як одна людина, відгукнули ся на наш поклик. Ідім, Хведько!

**Колесниченко** *(грозить Погорелову кулаком під носом)*. А тобі, сукин син, ребра будуть поломані *(Пішов з Покровським, затягаючи: „Вставай, подымай ся, робочій народ!“)*.

*(На столі Погорелова дзвінок; він біжить до кабінету начальника. А на сцені шум — і вже не затихає. Всі ще сидять на місцях, але ніхто вже не пише.)*

— От і нові часи настають!

— Ні! Вже, здаєть ся, кінець.

— Звертай, брат, свої папери.

— Допивай чай чи що.

*(З вулиці чутно гомін; він трівожить, непокоїть. Оден зі служащих підійшов до вікна.)*

— Панове! Гляньте, гляньте, що на вулиці робить ся.

*(Підходять до него иньші.)*

— Дивись! Дивись!

— Куди ж се люде біжать?

— О-оо! Хлопчик проклямації роскидає. Бачили? Бачили?

— Та бачив.

— *(Кричить до другого покою.)* Семене Тимофієвичу! Семене Тимофієвичу! Ідїть сюда!

— *(З другого покою.)* Ні, ви сюда йдїть. Тут балькон.

*(Де-хто йде туди.)*

*(Троїцький, вийшов перед тим до передпокою, тепер спішно входить в шубі, в кальошах, забирає якісь папери, замикає стіл.)*

**Погорелов** *(виходить з кабінету начальника)*. Куди ви? Куди?

**Троїцький.** Е!... Та чорт з ним... Ще голови проломлювати будуть *(тікає)*.

- Чує котик чие місце зів.  
— Як корабель має загинути — першими тікають з него миші.

*(Погорелов перелякано топчить ся на однім місці.)*

— Товариші! Ану будемо дивити ся, як Анатолій Олексієвич під ручку з Погореловим латати задавати будуть.

— Марш! Марш їм просьпівати!

**Начальник Тяги** *(висуває голову)*. Миколо Івановичу!... Що-ж се ви мене самого кинули?

**Погорелов**. Я... я... зараз *(хапає папери які попало, біжить; на бігу розгублює папери, нахиляєть ся їх підбирати, губить други. Йому вслід сьміхи, кпини)*.

— *(З другого покою на дверях)*. Що-ж, товариші? Страйк значить? Ура!

*(На сходах шум, тупотить сотня ніг; шматки пісень. Немов море несе сюди свої чисті хвилі обмити сі Авгієві стайні)*.

**Андрій** *(входить першим, блідий, в пальто, без шапки)*. Товариші!... Кидайте роботу!

*(Його зустрічають радісними окликами.)*

- Ми вже-й так кинули!  
— Товариші! Всі сюди.

*(Кімната вся набиваєть ся людьми; столи відсовують під стіни, лиш оден висувають на середину і на него ставляють крісло)*.

- Товариш Андрій — на стіл!  
— Просимо товариша Андрія!  
— Тягніть його на трибуну!

*(Десятки рук підхоплюють Андрія і ставлять на стіл.)*

**Андрій** *(голосно, сильно)*. Товариші! Витаю вас з першим залізничним страйком! Я не можу сказати словами який я щасливий, що першим витаю увільнених. Сьогоднішній день — день сонечного повороту для нас, залізничних служащих.

*(Крики заглушують його.)*

**Старий служащий** *(з трудом зліз на стіл; видно, що хоче сказати щось, але не може)*. Братця... братця... Спасибі... братця... *(і, плачучи, упав головою на плече Андрія)*.

**Андрій** *(сам зрушений)*. Ось він!... Заговорив залізничний служащий! Сльозами заговорив! Нехай же розкаже він нам тепер своє нещасливе жите. Нехай розкриє нам свою пошматовану душу! Заспокойте ся, товаришу, заспокойте ся *(домагає йому злізти)*.

**Павловський** (*протис ся вперед, скочив на стіл*). От і я товариші! Я казав, що скоро прийду (*грозить кулаком до дверей кабінету*). Поховали ся кати? Гляньте, товариші! — де наші милостиві начальники? Ні однісінького нема.

— Як щури поховали ся!

— Тягніть їх сюди.

— (*Стукає кулаком у двері*). Ей ви!... Сукини сини! А ну лишень виходьте гримати на служущих.

**Андрій**. Товариші! Не займайте їх! Ради Бога не робіть жадних безчинностей. Наше діло праве! Нам обговорити своє положенє треба, товариші, але тут не місце й не час. А тому я пропоную: сьогодні о шестій годині вечером. Зберемо ся всі разом! Всі до одного желізничні служущі на двірці, в салі першої кляси. Нам треба використати момент і обсудити своє положенє. Але обсудити не партії і не групі якій-небудь, а всім разом. Ще раз кажу: пропоную желізничний мітінг на двірці в першій клясі. Там місця стане!

(*Крики: Згода! Ура!*).

**Робітник**. Товариші! Витаю в вашім лиці нових трудовників в боротьбі пролетаріята за свободу. До сеї пори ми йшли сами! До сеї пори експлоататорам лекше було давити нас нарізно! Сьогоднішній день з'єднав нас разом в одну велику пролетарську сімью. Починаючи з сьогоднішнього дня ми будемо йти рука в руку. Здійснив ся великий заповіт: Пролетарі зеднали ся! Ура!

(*Грім голосів, а в них, покриваючи все, голос робітника.*)

**Робітник**. А тепер — на вулицю, товариші!

(*І з криком: „На вулицю! На вулицю!“ заспівавши одразу десятків революційних мотивів, рушає товпа, протискуючи ся в двері.*)

*Завіса.*

## Дія III.

*Діють ся в одному з більших депо.*

Машиніст Латенко, предсідатель загальних зборів

Старий машиніст

Відпоручники, інтелігенти

П'яний салдат

Молодий салдат

Жандармський ротмістр

Тов. Андрій

Робітники, салдати, жінки, хлопці.

*Шини, стрілки, будки; великі стайційні будинки. На заднім пляні паркан. Хлопята позлазили на него, підкрикують, регочуть. Трибуна з бочок, на них двері й дошки; на трибуні стіл, за ним предсідатель і секретар. Над головою предсідателя приладжений великий стайційний дзвін.*

*(Весь час стоїть шум. Ніхто ще не знає що робити і в усім видно безтолковщину. Люде ще не встигли обмислити свого поступка і відносять ся до него півжартливо, півсерьозно; але чим далі, тим справа все більше вияснюєть ся і під кінець всі вже твердо знають в чім річ.)*

**Старий машиніст** *(на трибуні)*. Панове! Єжели ви всі будете так кричать, то не токма що я, а й ніхто не зможесть ісказать ані єдиного слова. Хіба можна підіймать таку содому, що совершенно трудно сказати хдч слово.

— Та годі тобі, старий міху!

— Обрид!

**Предсідатель** *(пише й пише; на хвилину підняв голову)*. Тихше, товариші! Не можна ж так. Треба всім висказати ся *(і знов пише)*.

— Та що ж він ерунду меле!

— Буксує<sup>1)</sup>.

<sup>1)</sup> Як шини ховзкі і льокомотива не може взяти з місця — колеса починають швидко вертіти ся на одному місці. Се мовою машиністів називаєть ся „буксувати“.

— Се він так, як на канпаві<sup>1)</sup>

— А що?

— Та як пригнали канпави ік нашому діпу — кому дать? Матвієвичу! Старий, мовляв, машиніст — хоч чорта дай, то поїде.

— Аби інжектор<sup>2)</sup> був в порядку, ха-ха!...

— Ну, от сів ото Матвієвич, засвистав...

— Зумів?

— О, здорово свиснув! А потім пу-пу-пу, тра-та-та, пу-пу-пу, тра-та-та. Тай знову пу-пу-пу, тра-та-та. Пів години з місця брав! Але вже зате як узяв — так аж за вихідну стрілку виїхав!

(*Резім*).

— А далі чого-ж не поїхав?

— Вугіля не стало.

**Старий машиніст.** Єжели вам невгодно, собранию значить, так я могу й отойтить, а тільки сьміяти ся тут та зуби скалити нема чого, бо се не по правилу і не по закону.

**Предсідатель.** Прошу говорити далі! Я не могу так вести зібраня, товариші, при такім гвалті й непослусі! Я відмовлю ся від предсідательства! Ніхто не має права говорити, не попросивши голосу. Кажіть далі, товаришу.

**Старий машиніст.** Та хіба я що кажу? Я кажу одно: звідки се все прилетіло? Було все тихо, мирно, спокійно, нічого не було відомо — і нараз трах-тарарах! Провалив ся монах на сійонських горах! В чім річ? На яким таким основанії? Ніхто нічого не знає і ніхто нічого не розуміє. Кинули роботу, печене-варенє, застрайкували, а з якої речі, по що — невідомо. Я не розумію, панове.

— Товариші.

**Старий машиніст.** Ну, товариші — все одно. Якого так-таки біса нам іще треба, га? Тадже ж хто нас годує, з'одягає, як не матінка желізниця? От би взяти хоч кого, відорвати його від желізниці — ну що? Свиной би пас на селі, тай більш ні чого. А тут — чиновник, едрі його палку! Кокарду начіпив, сорок рублів побирає. Ну й тримай ся, значить, дякуй Господу Богу та добрим людям, що тобі, дурневи, шматок хліба дають. Так же ні! Мало! Давай шматок хліба та ще й з маслом щоб!

(*Сьміх*).

— А правда, старичок, правда!

— Господин предсідатель! Та відберіть у него право голоса. А то ж він і до завтрього буде говорити. Ми-ж його знаємо: як заведе балабайку, так на цілий восьмигодинний робочий день.

<sup>1)</sup> Зіпсоване compound; так перекручували машиністи назву машин „двойного расширения“.

<sup>2)</sup> Прилад яким нагнічуєть ся вода до льокомотиви. У машиністів має ще „переносне“ значіне.



**Старий машиніст.** Я більше й сам не хочу говорити з дурнями (*злазить*).

— От так би й давно!

— Давай яких молодших.

— Вострійших!

**Предсідатель.** А на мій погляд, товариші, нам нема чого питати себе — звідки прийшов до нас страйк, як прийшов, навіщо. Прийшов — тай годі! Не приходив ранійше — значить час ще не наспів, а зовсім не тому, що ми як сир в маслі катали ся. А тепер час прийшов — і вся Россія стала. Всі желізницї від полудня до півночі! Рух — в наших руках.

**I.** (*протиснув ся до трибуни*). Товариші! Товариші...

**Предсідатель.** Тихше, товаришу, не підіймайте галасу. Хіба не бачите, що я говорю?

**I.** А коли важна с рава?

— Просимо, просимо! Нехай говорить! Лізь на бочку, дурню...

**I.** (*виліз на трибуну*). Пан... Товариші!.. Мене не пускає жандармський ротмістр ік фонопору.

— Яке він має право? Зв'язати його самого, сукиного сина!

**I.** Та так от узяв та й не пустив. Сам щось говорить.

— Як він сьміє? Арештувати його! Наша лїнія! Що хочемо, те й робимо.

**Предсідатель.** Тихше, товариші, тихше! Та тихше-ж (*дзвонить у свій дзвін*). А по моєму нема що гвайт здіймати з-за дурницї. Він своє робить, а ми своє. Дозвольте міні взяти сю справу на себе. (*пише*).

(*Десь з заду чути голос жіночий: „Ой батеньки! На мозоль! На мозо-оль!...”*)

— Бабу роздавили! Гей чуєте?

— Побережи бабу!

— Страйк страйком, а бабу давити теж не полагаєть ся.

— Не лізь, куди голова не лізе.

— А бабі хіба не цікаво? А баба хіба не така людина, як ти?

— А вже-ж не така. У неї пар, а не душа.

— Курка не птиця — баба не людина.

**Предсідатель.** От, товариші! Тихше ви там ззаду! Прошу вислухати! (*читає*): „Постановленем загальних зборів стації Липовець товаришам Семенову й Трубайлі доручаєть ся чергове дежурство коло фонопора для безперервних зносин з товаришами Управління в цілях урегулюваня залізничного страйку. Як-би ваше високородие теж захотіли часу від часу скористати з фонопора, то се може бути вам розрішено лиш в присутности когось з вище названих товаришів, Предсідатель загальних зборів желізничних служащих стації Липовець — Латенко.

— Добряче! Чудесно! Знай наших.

**Предсідатель.** Згода, товариші?

— Згода! Всі годимо ся! (*підіймають руки*).

**Предсідатель.** Ну, й добре! Товариші Семенів і Трубайло.

**I.** Я тут, а Семенів там zostав ся.

**Предсідатель.** Нічого. От візьміть сю записку і передайте ротмістрови. А окрім того скажіть йому на словах, що як він і далі буде отак тіни наводити, то я прикажу його заарештувати.

**I.** Слухаю (*пішов*).

**Предсідатель.** А ми, товариші, йдім далі. Найважніше, на мій погляд, питанє, яке нам треба зараз обсудити — се перевіз війська. Як вам відомо, товариші, тепер вертають ся війська з далекої Манджуриї. Гнало їх туди, як скотів, наше правитель-ство, а тепер так само, як скотів, жене назад. Як нам віднести ся до тої перевозки? Я ставлю се питанє на розгляд. Прошу заби-рати слово, товариші.

**II.** Я хочу.

**Предсідатель.** Прошу сюди.

**II.** Так коли-ж я не пролізу.

**Предсідатель.** А з товпи я не можу дозволити говорити.

**II.** Що за чортовіне! А як я хочу!

**Предсідатель.** Звідти вас буде чути тільки двацять душ, не більше.

**II.** (*хоче протопнитись*). Ну, коли ж не пролізу. Товариші! Підійміть мене на руках чи що (*його підіймають*). По моєму не можна, товариші! Який же то буде страйк, як ми будемо потяги возити хоч би й з військом? Ні вже, годі! Не возити, так не возити, нікого! А то сьогодні одних, а завтра других — і весь страйк ні нашо.

— Добре сказано!..

— Може й з публіки теж кому дуже треба їхати — так ми й його мусимо везти?

**Предсідатель.** Просіть голоса. А ви скінчили, товаришу?

**II.** Та я скінчив — та от вони, чорти, не пускають до долу. Пускайте ви, дияволи. Та ну вас к... Євгені Марковні.

(*Сьміх*).

— Посидь, посидь трохи.

— Бач — не подобаєть ся!

— Цар весь час на троні сидить, а ти трошки посидів та вже й злякав ся!

— (*молодий, на трибуні*). А по моєму, товариші, ми не маємо жадного морального права затримувати запасних. Та же то все люди відірвані проклятим режімом від своїх родин. То ж все наш брат робітник, селянин, пролетарій. Ми не будемо во-зити сторонньої публіки, але сих многострадальних жертв само-державія ми мусимо одвезти до дому.

— (*протиснув ся до трибуни*). Товариші! Публіка страшно хвилюєть ся на двірці! В другій клясі побили вікна! Начальник станції сховав ся десь і його шукають — хотять бити.

- Нехай б'ють. Наше яке діло.
- Може товщу грошка збудеть ся.
- Нехай бунтують — не боїмо ся.
- Не будемо ми возити публіки! Що се справді за страйк!

*(Іде група „інтеллігентів“; перед ними розступають ся, але кляють).*

- Дивись — циліндра!
- Ліва паровозна!
- А під циліндрою пар свистить.

*(Інтеллігенція протиснулася і безпомічно оглядаєть ся).*

**Предсідатель.** Годі вам, товариші! Тихо! Чим можно служити?

— Та от... нам би предсідателя...

**Предсідатель.** Се я.

— *(з моноклем).* Дуже приємно. От бачите: ми всі їхали на польованє, нас оден князь запросив. Дами з нами, звичайно... Але от... стало ся се, так би сказати... маленький народний рух... Ясна річ, що се все заспокоїть ся, прийде в норму, я не сумніваю ся, але мусите признати самі — неприємно. А головна річ — жєнщини. Ну, посудіть самі...

**Другий.** І польованє пропадає.

**Предсідатель.** На жаль — я цілком не маю спромоги вам допомогти.

— Ми, звертаємось до вашої інтеллігентности.

— У нас у всіх білєти І кляси!

**Предсідатель.** Се нічого не значить.

— Ми можемо іще заплатити.

— Скілько вам угодно за окремиий потяг?

**Предсідатель.** Ми потягами не торгуємо. Як предсідатель загальних зборів служущих обявляю вам, що доти, доки ми не оголосимо кінця страйку — ні один потяг не піде. Ми вас більше не затримуємо *(поклонив ся)*. Товариші! Вертаємо до чергових справ. Хто ще хоче забрати голос?

**Інтеллігенти.** Але ж се насильство нарешті! Куди-ж се адміністрация дивить ся? Се вже просто чорт зна що таке.

**Робітники.** Просим вас таких слів не виражать. А то і по хряпу можно! Тилігенція! Глянь! Думає як циліндру начіпив, так уже й чорт йому не брат.

— Ми з тебе оте шляпо зіб'ємо.

*(Інтеллігенція скулюєть ся і ретіруєть ся).*

**Предсідатель.** Тихше, товариші! Так неможна. Треба тримати ся в межах приличности.

— А їм не треба?

*(За парканом, пихкаючи та висвистуючи розбитими „сальніками“, показуєть ся паровоз і товарові вагони; в них битком набито салдатів. Запорошені, немиті, вони з цікавостію виглядають з дверей і маленьких віконець в горі. Співають, чутно гармошку; де-хто витає робітників, де-хто вискакує на ходу і, перелізши через паркан, вмішуєть ся в товпу робітників).*

— О! Ще один салдатський потяг приперли!

— Та що ж се таке справді! Ми страйкуємо, а сусідні стациї нам тут салдатів напихати будуть?

— А що ж ти зробиш на маленькій стациї?

— Правда! Се наша вже річ приводити все в норму.

— А ми що поробимо, як напхають їх нам тут повно?

— Ні! Се також не модель.

— Та ну його к чортам і страйк отой увесь. Кидай, братця! Ходімте на роботу.

**Предсідатель.** Хто там добровільно в провокатори запикуєть ся? Младенець! Товариші! Та яка ж робота робила ся одразу? Хіба так можна?

— Ясно одно — що треба значить відвозити запасних, аби не збирати їх у великому числі на стациях.

— А то як підуть в штики!

**Предсідатель.** Насамперед у них штиків немає, а по друге я не вірю, щоби салдати пішли проти своїх же братів. Але... все можливо і тому — не відкладаймо питання про перевіз салдатів. Треба його рішити тепер же. Прошу позволеня приступити до голосованя.

**Голоси.** Ні, ні! Не возимо! Треба возити. Ви ні чорта не розумієте.

*(Шум; предсідатель щось кричить, але його не слухають; хтось даремне добиваєть ся слова: „прошу о голос! прощу о голос! прощу о голос!“ Предсідатель знаками показує йому, що він безсильний і з одчаєм калатає у свій дзвін. Троха тихшає).*

**Предсідатель.** Я не маю вже сил товариші!... Та що ж се справді таке? Та се ж... я не знаю, що таке.

— Товариші! Ясна річ, що коли се питанє так усіх хвилює, то неможна його піддавати під голосованє, а треба ще раз переглянути. Треба висказати ся, товариші!

— Само собою! правда!

— *(Прибігає, запихавши ся; став на чомусь високому).* Товариші!... Біда! На двірци щось страшне робить ся! Салдати приїхали п'яні, бушують, а офіцери підмовляють їх: „ідть, ідть, кажуть, та по своєму, по салдацькому розправте ся з бунтовщиками“. Салдати збирають ся сюди йти!

**Голоси.** Нехай ідуть, сукини сини! Не повеземо. Сьмиліви як! Від Японця тікали, а над своїм братом снушатись хотять. Тут вони хоробрі, а Прататур просвистали! Молодець проти овець, а проти молодця й сам вівця. Не веземо та й годі!

*(Група роздратованих салдатів; напереді ланій, в червоній сорочці).*

**Пяний.** Де вони? Де вони, туди їх мать, поховали ся? Давайте мені їхнього самого найголовнішого!

*(Товпа глухо шумить).*

**Пяний.** *(проштовхуєть ся до трибуни).* А! Ось де вони засідалище своє зробили! Бунтувать? Хто тут сьміє бунтувать, га? Давайте міні главнокомандующого їхнього *(лізе на трибуну, але не може злізти).* Бий їх братця! Бий бунтовщиків!...

**Предсідатель.** Товариші салдати! Опамятайте ся!... Що ви робите? Давайте поговоримо, обсудимо. Чого ви хочете?

**Салдати.** Чого ви нас задержуєте? Голодом моримо ся від самої Манджурії! За одно з начальством, сукини сини?

**Пяний.** А ти мать твою блядь — ти ще пісні сьпіваєш? Пісні сьпіваєш іще? Морду йому наклепати, братця!... *(знова лізе, де-кто йому помагає; крик. Гвалт).*

**Предсідатель.** Не лізь!... Не лізьте, товариші!... Не лізь, тобі кажуть!... Ну, так от же тобі, коли так *(сильно скидає п'яного з трибуни; салдати потуманіли).* Так от які ви защитники отечества? На своїх нападають? Силою нас хочете заставити возити вас? Так добре ж!... Я сам машиніст! Я сам вас повезу, але тільки до першої гори. А там — до всіх чортів!... І сам пропаду і ви, а возити вас таки не будемо.

*(Страшений гвалт, вимахують кулаками, злобять ся).*

**Молодий салдат.** *(на трибуні)* Смірна-а! Товариші робітники! Послухайте мене! Не хвилюйте ся! Заспокойте ся! Я сам робітник і знаю робітничу біду. От не мине й тиждня — і я скину з себе се прокляте клеймо самодержавія *(зриває з себе лєні, кидає під ноги і розтопчує його ногами).* Чим я тоді буду відріжняти ся від вас, братя? І чим відріжняють ся від вас всі оті мої теперішні товариші салдати? Лиш тимчасово розлучили нас, тимчасово начепили на нас сей блазеньський убір. Невже ж сим уже осьяїпили нас? Ні, не може сього бути, товариші! До вас я говорю, братя робітники, і до вас, братя салдати. Те що стало ся тут зараз — се непорозуміне. Товариші! Чому ви не хочете везти нас? Ви гадаєте, що сим ломите свій страйк? Ні, товариші! Ви послухайте лише: ми проїхали цілу Сибір — всюду страйк, але нас всюду возили. Чому? Та тому, що се акт справедливости, тому, що затримуючи нас на місці, ви граєте в дуду правительства. Воно й так нас трохи не рік тримало в Сибірі. Воно боїть ся пустити нас сюди, до Россії, бо більшість нас осьвідомила ся тепер і бачить хто наш „внутрішній ворог“. Наш внутрішній ворог — правительство! І ми будемо бороти ся проти него, от як тепер ви борете ся, товариші! Забудьте то, що стало ся отут перед нами!... Таких як той, що хтів бити ся

тут, таких у нас небагато. Більшість розуміє і співчуває вам, але ж і ви повинні увійти в наше положення та й своє повинні зрозуміти. Адже Сібір везе нас! Не начальство, а товариші залізничники. Все нові й нові полки будуть приходити щодня — і де ж ви їх дінете? Станції переповняться, обурення ростиме, темні сили не задрімають — і настане момент, коли й найбільше свідомі з нас вже не в силі будуть втримати масу — і що ж тоді? Братовбійча різня! Та невже ж ви цього хочете, товариші? Не вже для того скинули ви з себе віковичне ярмо і вступили в ряди борців за свободу? Ні! Я не хочу тому вірити! Во ім'я вашої боротьби, во ім'я всесвітнього союзу пригноблених, во ім'я грядущого світла свободи я молю вас, товариші — огляніть ся і не ворогуйте проти того, кого вам треба обіймати!

*(Крики одобрення, радості; пресідатель стискає промовцеві руку).*

— Правда, братця! Правильно!

— Се той п'яний все наплутав.

**Предсідатель.** В імени зборів приношу подяку товаришу-салдату за його прекрасну, благородну промову. А в наше оправдане скажу: що ми не ворогувати хотіли, а тільки не хотіли покорити ся насильству. Правда, товариш?

— Правда, правда! Ми теж розуміємо!

**Предсідатель.** А тепер чи можу я піддавати під голосоване питання про перевіз війська?

— Можна, можна! Звичайно можна! Тепер все ясно!

**Предсідатель.** Хто за те, щоби запасних — тільки запасних! — перевозити в потягах нами обслуговуваних?

— *(підіймають руки)* Всі!.. Одноголосно!..

**Предсідатель.** Хто против того?

*(Підіймається де-кілька рук).*

**Предсідатель.** Питання рішене в смислі перевоження *(до салдатів)*. Тепер можете йти до своїх товаришів і сказати їм, що за годину ми повеземо їх далі.

**Салдати.** Спасибі вам, брацця! Нехай вам Бог помагає.

**Предсідатель.** *(до п'яного)*. От бачиш, товаришу — не треба було і за горлянку хапати.

**П'яний.** Се вже як водить ся... А тільки воно конешно...

— *(З заду)*. Товариші! Жандармський ротмістр ходить помежи публікою і запевняє всіх, що потяг піде і всі, хто хоче, поїдуть. Публіка вже посідала до вагонів! А коло паровоза поставив салдатів і не дозволяє злізти ні машиністови ні помішникови.

**Голоси.** Ого! Он воно як! Та яке ж він має право? А як машиніст перевтомлений? От як вони з нами роблять! Ми тут приємні розмови розмавляємо з салдатиками, а там ті ж самі „братя салдати“ нашого товариша під штиками на паровозі тримають! Не повеземо нікого! Нікогісінько!

— Вони, дурні, думають, що як машиніста привязали за крило, так уже й поїхали! Держи кишеню ширше! Пів верстви не проїде, як машина зіпсуєть ся!

— А то й з місця не двигнеть ся!

— І так буває.

**Предсідатель.** Тихше, товариші! Дозвольте міні сказати! Товариші салдати! Ви чули, що ми рішили тут? В а с ми повеземо. Але ж як до вас жандармські ротмістри і всяка иньша сволоч насадить публики, коли серед салдатів знайдесть ся хоч одна постороння особа — потяг не рухнесть ся з місця! Вже за те не турбуйте ся: ми, машиністи, знаємо як се зробити. От се ви й підіть скажіть своїм товаришам і офіцерам. Подбайте о те, щоби в ваших вагонах були лише ви сами — і тоді ми повеземо вас менше як за годину. А як сеї умови ви не дотримаєте — то не наша буде вина, коли ви тут стоятимете хто й зна поки.

**Салдати.** Ходім, брaccia, публіку викидати. Якого чорта справді? Се наші військові потяги. Не бійте ся, брaccia, повикідаємо усіх. Можете навіть проконтролювати (*пішли*).

**Голоси.** Пішли викидати! Полетять тепер бублики до гори ногами. А що їм таке? Беруть собі по полтиннику на морду. А першої кляси по карбованцю.

*(Свистючи цілою силою, заднім ходом, за парканом пролітає паровоз; на нім машиніст щось радісно кричить! Товпа зареготала).*

— Го-го!.. Відірвав ся Семен!

— Утримали чорта з два!

— Семен від потягу відорвав ся.

— Молодець! Ур-ра!

— От собі й встеріг господин жандармський ротмістр, ха-ха-ха!...

— Лови тепер його!

— Піймаєш чорта з два!

**Салдатики.** (*ті, що були в товпі*). Братця! Щож се воно? Так значить ви нас не повезете?

**Предсідатель.** Повеземо! Ми свого слова дотримуємо! Се наш товариш просто показав тому дурневи-ротмістрови, що тепер не такі часи, щоб свою власть показувати.

— Другий машиніст вас повезе, а то сей стомлений.

— І другим паровозом.

**Предсідатель.** Навіщо? Нетреба горячих паровозів мати, товариші. Треба все бути на сторожі. Коли нам треба буде паровоза, то ми собі завше можемо розпалити: за годину — і готово.

— Правда! А вони нехай спробують: і пять годин будуть палити.

— І то ще нічого не вийде.

— Товариш від фонопора йде.

— Де? Де?

— А осьдечки він.

— Що там знов трапило ся?

**Семенів.** Зараз, зараз. *(лізе не трибуну, ідкашлюєть ся).* Товариші! За де-кілька хвиль приїздить сюда до нас весь комітет управленських служащих в повнім своїм зборі. Кажуть, що їдуть з надзвичайними, надзвичайно важними вістями.

*(Шум одобренья).*

**Семенів.** А ще от що. Жандармський ротмістр не звернув уваги на записку нашого предсідателя і навіть почав кричати: „Наплювать міні, каже, на ваші загальні збори“. А коли ми хтіли пройти до фонопора, він покликав своїх жандармів і хотів нас арештувати.

*(Шум: „О-о!“)*

**Семенів.** Але се йому не вдало ся! Ми наробили крику, підскачили наші — і ми всіх їх самих арештували!

*(Сьміх)*

**Семенів.** І самого ротмістра і усіх жандармів! Тепер товариші пішли до їх помешкань робити ревизию. А як скінчать, то приведуть їх усіх сюди на суд.

— Уже ведуть, ведуть!

— Ага, соколики! Попалили ся?

— Дивись, дивись! Мов курчата общипані.

— А ротмістр! Охляв, як свиня в дощ.

*(Ведуть звязаних жандармів без погонів і зброї; коло кождою з них робітник з рушницею. Ротмістр на переді і коло него двоє робітників. Всіх поставили перед трибуною. Стало тихо).*

— *(Кладе пачками брошури).* Ось де-кілька сот примірників чорносотенної брошури і „отношеніє“ при тім, де поручаєть ся панови ротмістрови всіма силами росповсюджувати сю брушуру серед народа.

— *(Кладе на стіл всяке „цивільне убранє“).* А ось штани, спинджачки і всяка проча одежинка господина ротмістра. Се вони, значить ся, переодягали ся, щоб людей морочити.

*(Сьміх.)*

**Предсідатель** *(з надзвичайною серйозністю).* Ваше прізвище?

**Жандармський ротмістр** *(переляканий, блідий).* Ви відповісьте за образу жандармського офіцера... ви відповісьте.

**Предсідатель.** Поки ще е ми будемо відповідати, прошу відповісти вас. Прізвище!



**Жандармський ротмістр.** Моє прізвище : Розальон-Сошальський, ротмістр жандармського корпусу.

**Предсідатель.** Господин Розальон-Сошальский! Ви признаєте все сюди принесене своєю власностию?

**Жандармський ротмістр.** Так, я признаю, але, панове...

**Предсідатель.** Ви будете відповідати як вас спитають. Що за зміст тої брошури, яку ви так ревно розповсюджували серед народу?

**Жандармський ротмістр.** Я... я право не знаю... Міні було приказано... і...

**Предсідатель.** І ви розповсюджували?

**Жандармський ротмістр.** Я служив... Я мушу виконувати присягу, котра...

*(Здалека чутно шум, крики радости; наближається нова товпа, якимсь почутем підхоплена високо вверх. Се зворушує присутних, вони починають реагувати).*

— Що там таке?

— В чім річ?

— Чого кричать люде?

— Певно потягом когось роздавило.

**Предсідатель.** Товариші! Тихше!... Треба ж рішити, що почати з арештованими.

*(Шум чутнійше й чутнійше, крики ура, шматки якихось пісень. Вже ніхто нічого не слухає, Біжать, вертаються, хвилюють ся. Ура, ура. Шум росте, росте).*

— Ура! Товариші управленці приїхали. Товариші управленці! Але в чім же річ? Чого кричати? Ми нічого не знаємо! Роскажіть нам — ми ж нічого не знаємо! Делегати Управлення! Центральний Комітет весь в повнім зборі. Новина, товариші, новина! Велика! Та говоріть уже, щоб вас чорти побили.

*(Андрія несуть на руках. Високо піднявши ся і стоючи над головами, він махнув брилем і півобезсилений крикнув.)*

**Андрій.** Товариші!... Консти-туция! Ми завоювали Росії конституцію! Свободу — слова!... Свободу совісти! Недоторканність... *(і ще щось кричить, але уже нічого не чути — все покрило ся ревом товпи. Кидають ся оден одному на шию, плачуть, цілують ся, розв'язують жандармів, обіймають їх).*

Завіса.

## ДІЯ IV.

Латенко  
Катерина, його жінка  
Анка  
Наталка } їх діти  
Марковна, сусідка  
Козачий офіцер  
Козаки.

*Кімната, двоє дверей. Праві одчинені і там темно; чути тільки плач дитини і стомлений колишущий голос. Видно, що колись, ще так недавно все було в рівновазі, поки було джерело; тепер джерело згасло — і все скорим темпом їде до рвину.*

*Анка шиє на машині. Наталка сидить на ліжку, підоблавши босі ноги. На дворі виє вітер і дощ стукотить в вікна).*

**Анка.** Ну, й вітер! Прямо горобина ніч. Страх!

**Наталка.** Чуєш, Анко? А що ми будемо без батька робити?

**Анка.** Чому без батька?

**Наталка.** Та от я чула, що всіх бунтовщиків будуть вішати, а наш же батько бунтовщик.

**Анка.** Хто се тобі наговорив?

**Наталка.** Та се начальник стації казав. Стрів мене сьогодні на пероні, коли я ходила до буфетника муки позичати, тай питає: „Ну що, каже, ваш батько ще не вернув ся?“ — Ні, кажу. — Ну, нехай же й не вертаєть ся, сукин син, а то все одно, каже, повісимо. Твій батько, каже, бунтовщик; він усю станцію збунтував, а всіх бунтовщиків тепер будуть вішати, такий закон вийшов.

**Анка.** Се він тебе лякав, Наталко. Хіба можна чоловіка вішати?

**Наталка.** Чому ні? Звичайно можна. Он буфетчиця розказувала, як там у місті. Так уже страшно...

**Анка.** Що-ж вона оповідала?

**Наталка.** Я бою ся, Анко... Нехай я тобі завтра у день розкажу.

(Павза.)

**Анка.** А ти б сказала начальникови станції: як же можна нашого батька вішати — у него ж семеро душ дітей.

**Наталка** А хіба він сам не знає? Злющий презлющий такий ходить. Пика — о! Червона... У! Так би самого повісила.

(Павза.)

**Наталка.** А по моєму: повісять батька безпремінно.

**Анка.** Дурна.

**Наталка.** А чому ж він не приходить до дому? Значить знає. Чому й Микишкин батько й Мотькин і Олександрів — усі дома? Чому? А нашого немає. От тих, не бійсь, не повісять. Як забастовка була, вони усі дома сиділи. Мотькин батько, я сама чула, — ну їх, каже, їх чортовій матері, щоб я ходив собі біди наживати. Нікому я, каже, не пораджу в такі діла лізти... А наш тато поліз. Як би я була велика, я б його не пустила.

(Анка робить рух устами.)

**Наталка.** А що? Йй-Богу! Що справді? А то наварив каші, а ти тепер їдж.

**Анка.** Яка ж ти ще дурна, Наталко.

**Катерина** (виходить з сусідньої кімнати, змучена, синяки під очима). Ой насилу доколихала ся... Ох і намучила ся ж я, ох і намучила ся ж я... (стомлено сідає).

**Анка.** Чому ти не ляжеш, мамо? Лягла б хоч трохи...

**Катерина.** Все одно не засну.

**Анка.** То хоч би полежала трохи — все б кістки трохи спочали. А то так і цілком занидієш.

**Катерина** (заперує рухом голови; павза). Третю ніч очей не можу прижмурити. Господи!... Та що ж се таке трапило ся, га?... Звідки ж се на мою голову звалилось, га? І нічого я здумати не можу... Голова...

(Анка сильнійше надавлює машину).

**Катерина** Хоч би звісточку яку дав про себе, чи живий чи як. А то шез, пропав — як у воду пірнув. Семеро лишив. Семеро-о!... (починає плакати без сліз).

**Анка.** Се вже ти даремне, мамо... А у Славкиних ти була?

**Катерина.** Була. Нічого він не знає. І сам теж вагаєть ся — чи то тікати йому, чи то zostавати ся. Ох і наробили ж вони сею забастовкою проклятою, ох і наробили ж.

**Анка.** Нічого мамо. От я завтра піду до міста і дізнаюсь про все.

**Катерина.** Та як-же ти підеш? Ти послухай тільки що на дворі робить ся. Се-ж не жарти — 22 верстви.

**Анка.** Нічого, як-небудь...

(Павза).

**Катерина.** І тут теж — розгардіяш пішов: ні робота, ні забастовка. Як поїхали вони тоді до міста, увесь той комітет їхній — так ото й пішло. Хто каже — треба на роботу ставати, а хто каже ні, треба вісти чекати. А які вже там вісти, коли від них ні слуху ні духу. Може похапали їх там усіх як курчат; у місті-ж війська багато, не те що тут. Ой пропала-ж моя голувонька бідная... Голубчики-ж ви мої милі...

**Анка.** Та що ти, мамо, заводиш уже як над мертвим? Ще нічого не відомо, а ти... Може все ще добром закінчить ся — хто знає?

**Катерина** (махнула рукою). Яке вже там добро... Ох, кажуть, наша станція вже оточена військом: Кругом-кругом військо, тільки підходити одразу боїть ся — ніби то, кажуть, міні у нас тут підведено, так тому...

**Анка.** А хто-ж його бачив, військо те?

**Катерина.** Та хто? А я знаю? Кажуть... І що наче-б то звідси й піти нікуди не можна, бо довкола військо.

**Анка.** То все байки. Ніхто того не бачив, а так собі брешуть, аби язика чухати.

**Катерина.** А що в місті робить ся, так кажуть — уму не постижимо. По вулицях з гармат стріляють, всі фабрики порозбивано, за робітниками ганяють ся, як за зьвіром. А кров, кажуть, так і тече, так і тече...

**Анка.** Байки то все.

**Катерина.** Ой Господи... До останніх часів видно ми дожили. А Наталка заснула? Так і єсть. Ну, спи, спи, Христос з тобою (укриває хусткою).

**Анка.** Нехай би йшла на своє місце, а ти сама б краще лягла.

**Катерина.** Нехай спить. А ти мене посилаєш, а сама чому не ляжеш?

**Анка.** А з чим же я завтра до міста піду? Треба ж докінчити.

(Павза, дощ, вітер).

**Катерина.** Ух, дощище який... Може батько наш десь підтином валяєть ся.

(Чутно стук у вікно).

**Катерина** (перелякано). Чуєш, Анко?... Стукає хтось...

**Анка** (перестала шити, прислухуєть ся). То тобі здало ся. Се дощ у вікна бє. (Знова шие).

(Стук сильнійше).

**Катерина.** О!..... Чуєш?..... Таки стучить..... їй Богу стучить....

*(Обі зблідли і не рухають ся)*

**Анка** *(підходить до вікна і припуляєть ся лицем до чорної шибви)*. Нічого не видко.

**Катерина.** Господи, Боже мій... Що ж його робити, га? **Що** ж його робити, га?

**Анка.** Та що? Одчинимо... подивимо ся...

**Катерина.** Та як же, га? Може се розбійник який-небудь.

**Анка.** А як тато?

*(Обі йдуть до сїней, зоставляючи двері одчиненими).*

**Катерина** *(в сїнях)*. Хто там?... А?... Хто там такий? Нічого не чути, кажіть голоснійше. Га?... Не чуємо. Ну, що ж його робити, Господи Ти Боже мій, га?....

**Анка.** Одчинимо та й годі.

*(Одчиняють у сїнях двері; чутно як вірвав ся вітер, дощ).*

**Катерина.** Господи Ти Боже мій! Се ви, Марковно? А ми так перелякали ся.

**Марковна** *(увіходячи)*. Тихше, тихше...

**Катерина** *(пониживши голос)*. Що?... Що таке?...

**Марковна.** Та ваш до нас прийшов.

**Анка.** Батько?

**Марковна.** А тож хто? Пізнати неможна, їй Богу.

**Катерина.** Та чого ж він до дому не йде, голубчикок?...

**Марковна.** Неможна, каже... Треба тікати.

**Анка.** Куди?

**Катерина.** А діти? А ми всі?

**Марковна.** Не знаю — нічого не знаю. Тікать, каже, треба.

**Катерина** *(заголосола)*. Ох матінко ж ти моя рідна, головонько ж ти моя нещасна, бідолашна... Та що ж ми тепер робити будемо сиротами?...

**Анка.** Мамо! Та перестань же! Нехай вже розкажуть.

**Марковна.** Та що ж там розказувати? Багато розказувати нема чого. Ми вже спати збирали ся лягати, а тут, — отак, от як і я, у вікно тось стукає. Одчиняємо — ваш. Мокрісінський — витки сухої нема. В болоті весь. Що таке? В чім річ? Пропало, каже, все. Військо їздить всюди по залізницях, стріляють людей кого лиш попадуть: чи винен, чи невинен — все одно. А їхній отой комітет самий — кого убили, кого в острог засадили, а хто й так не знати куди дів ся. Я, каже, утік слава Богу, тепер треба ховати ся. Так от прибїг попрощати ся зі своїми. Просить Христом Богом, щоб я пішла вас сповістила. „Як ви, каже, підете —

не так замітно буде: мало хіба що жінщина до жінщини має? І скажете їм, щоб у маленькій кімнаті отворили вікно — з саду лекше влізти. Я, каже, знаю, що шпiони за моєю хатою стежать, але я, каже, не можу, щоб з дітками не попрощатись“. Сам ото говорить, а сам плаче плаче — навзрид. Ну що ж — от я й пішла...

**Катерина** (*сується*). Анка! Піді одчини вікно... Треба сорочку приготувати — він же ж мокрий увесь... Бач дощище який... Ви он трошки пройшли тай то... Треба в пічі розпалити... чайку...

**Марковна**. Та стій, стій — не суяти ся. Нічого того не треба. Зайде він на пять яких хвиль — так і сказав. Нехай, говорить, загасять сьвітло. Щоб нічого, каже, не було видно — немов би то спати полягали. Тільки нехай вікно не буде замкнене. Я влізу, попрощаю ся тай годі. Треба, каже, тікати поки є час, а то завтра війсьцо вже й сюди приступить, тоді пізно буде. Отакі то воно діла.

**Анка**. Та ви хоч би сіли, Марковно.

**Марковна**. Е, та що вже там (*сїдає*). Ох-ох-ох... Господи батюшко... Що за часи такі настали, що за нещасте на нас Господь післав — так я вже й не знаю. Мій старий — порохня ж уже з нього сиплеть ся, а й то двічі був на мітінках на отих самих. А тепер і перелякав ся: а що, каже, як і мене прийдуть та заарештують?

**Катерина**. Ну, чого там, завіщо?

**Марковна**. А що ви думаєте? Йй Богу! Хіба небезпремінно треба, щоб винен був? Тепер часи такі: попав ся під руку — значить винен, а не попав ся — твоє щасте. А от що мні вдивитільно: як се ваш у ту саму гущу замішав ся? Інші там шуміли й ранійше — ні-ні, тай вискочить, диви, хтось із чимсь. А ваш же такий тихенький був — води не замутишь. Служив собі, дітий годував, тихо все, благородно — і нараз... н-на тобі!...

**Катерина**. Я й сама не можу собі в голову взяти. Жили собі, жили, читав він там свої книжки, мовчком все, потихоньку. А от як настало се — так прямо не пізнати чоловіка. Звідки що узяло ся? Повірите; за сі дні стілько у нас народу всякого перебувало, що й двері не зачиняли ся. Кричать, пишуть, сперечають ся (*схопивши ся*). Голубонько, Марковно... Ви вже вибачте, Христа ради, що я гоню вас у таку годину... Чекає ж він там...

**Марковна**. Ах ти, Господи!... А й справді. Он бач, стара баба забалакала ся як. Ну, прощайте ж, голубоньки (*цілуєть ся з обома*). Так значить лямпу погасите, а вікно треба відшепити (*вже в сїнях*). Спаси Христос... Дай Господи, щоби все благополучно (*відчинили ся двері*). У-у!... Ну й дощище!... (*умисне голосно*). Спасибі, що позичили (*двері зачинили ся*).

**Катерина** (*входючи*). Господи... Мене всю пропасниця бе...

**Анка.** Ну, чого там. От я зараз відчиню вікно, а потім згасимо лампу.

**Катерина.** А може не будемо гасити цілком? Позатулюємо добре вікна, прикрутимо вогонь.

**Анка.** Ні, вже ліпше погасити. Справді: як за нами стежать, то одразу буде помітно, що вікна позавішувані, а в хаті сьвітить ся *(пішла)*.

**Катерина.** А также ж він нічого не побачить.

**Анка** *(вернула ся)*. Ну, що ж робити *(гасить лампу, і на сцені стає цілком темно)*.

**Катерина.** Господи Сусе... А страшно як зробило ся... Де ти, Анко?...

**Анка.** Я тут, коло стола.

**Катерина.** Ходім разом до тої кімнати... Де ти? Давай руку *(наткнула ся на стул)*.

**Наталка** *(прокинула ся)*. Ой!... Хто се?... Мамо!...

**Катерина.** Та цить!... Чого ти, дурна... Се я...

**Наталка** *(хлипає)*. Ти мене придавила... Чого у нас так темно?

**Анка.** Так треба.

**Катерина.** Зараз татко прийде.

**Наталка.** Татко? Так чому ж ти не засьвітиш?

**Катерина.** Він попращати ся прийде.

**Наталка.** Навіщо попращати ся?

**Катерина.** Іде.

**Наталка.** Куди?

**Катерина.** Далеко, голубонько... Може ми вже ніколи й не побачимо його більше. Сами зостанемо ся. І що ж ми будемо робити, чим будемо жити, головонько ж моя бідная. Діточки мої любі... голубятонька ж мої золоті... На що ж я вас породила? На горе та на біду...

**Наталка** *(плаче)*. Бою ся я... Бою ся...

**Катерина.** Ну, Христос з тобою, Христос з тобою... Тихше... Треба тихо сидіти, а то... хто його знає...

*(Тихо)*.

**Катерина.** Анко? Де ти?

**Анна** *(з другого покою)*. Я тут, мамо.

**Катерина.** Ти вже там? Ну що-ж, не видно?

**Анка.** Нічого не видно.

**Катерина.** Ну стій же там, а ми тут з другою донькою будемо сидіти *(пауза)*. Пропала, брат, тепер твоя школа, Наталко — не буде чим платити.

**Наталка.** Чого так, мамко?

**Катерина.** Батька нема... Хто нас усіх на сьвіті держав? Хто? Батько. І годував і вчив. А тепер, от прийде попращати

ся тай годі... Ой пропала ж моя головонька бідная.— що ж робити я бу-уду...

**Анка.** Тихше, мамо... Здаєть ся йде...

*(Тихо... тільки дощ... Чутно як обережно-обережно відчиняє хтось вікно і лізе).*

**Латенко** *(в другім покою).* Се ти, Катерино?

**Анка.** Ні; се я, Анка...

**Латенко.** Де-ж ти?

**Анка.** Я тут... коло тебе...

**Латенко.** Дай же я тебе поцілую... А діточки сплять?

**Анка.** Сплять усі... Тільки Наталка прокинула ся...

**Латенко.** Ну, і нехай сплять... Я ж на хвилиночку... тільки попрашатись. *(Входить).* А де ж ти, Катерино?

**Катерина.** Петре, Петре... голубчику ти мій... *(повисла у него на шій, плаче).* Та що ж се таке справді, га?

**Латенко** *(обіймає, цілує жінку).* Тихше... Тихше, Бога ради....

**Катерина.** Я нічого не розумію... у мене в голові все перевернуло ся... Що ж ми робити будемо?...

**Латенко.** Наталко... А де ти, Наталко?...

**Наталка.** Я тут... на ліжку... Бою ся...

**Латенко.** Чого ж ти боїш ся, дурочко? Се ж я. Хіба ти мене не пізнала?

**Наталка.** Пізнала...

**Латенко.** Де ж ти?... Не бій ся, дурочко... *(знаходить її, цілує).* Ну прощай, Наталко, прощай... Будь розумненька... Слухай мами... А я може верну ся скоро... все буде по прежнему...

**Катерина.** Та куди ж ти йдеш, скажи ж хоч на милость Божу?...

**Латенко.** Не знаю... сам іще нічого не знаю... Треба сховати ся поки що... поки буря мине. Завтра Бога ради не виходьте з хати і сусідам скажіть, щоб ніхто на вулицю не показував ся... Передній відділ козаків уже тут, я знаю. Завтра буде різня. Боже спаси вас виходити... Ну, стривай же... Діточки... Я ще хочу діточок поцілувати... Анко, голубонько моя, де ти?...

**Анка.** Тут я, тату...

**Латенко.** Прощай, моє золото... От тепер... ти та мати... от... Двоє вас, робітників... Ну, чекай же... чекай... я ще діточок поцілую тай треба йти... Не хочу я попасти ся, ой не хочу *(іде в сусідню комнату, Катерина за ним, Анка зостаєть ся; чутно шепіт і тихі поцілуї).*

*(В сю хвилю коло вікна засьвічуєть ся сїрник і гасне).*

**Анка** *(дивно підвисеним голосом).* Тату! Тікай!

**Латенко** *(вискакує).* Що таке?



**Анка.** Тікай! Сю ж хвилю! Під вікном стоять.

**Латенко.** А!! (схопив ся за голову). Так ні ж!... Брешете! Живий не віддам ся! Прощайте, діти (канув ся у двері).

**Катерина** (з криком). Голубчику!... Куди ж ти?...

**Латенко.** Сій!

(А за дверми одразу шум богацьких голосів. „Відчиняй! Сю ж хвилю відчиняй, туди-т твою мат”!... Вікно сильно освітлюється з надвору і кидає сніп промінів на переляканих жєнщин. „Бий двері! Ламай! Рубай!” Рубають двері, тріскот... Діти прокинули ся, кричать; Анка кинула ся туди, Катерина не може здвинути ся з місця, Наталка зарилася з головою в постіль. З ірюкотом падають двері, завив хижако вітер. Присьвічуючи собі ліхтарями, вривають ся козаки).

— Де твій чоловік, сукина доч...?

— Де ти його заховала?

(Катерина не може сказати слова).

— Шукайте, братця! Тут був — утекти нема як.

— Та де ж шукати? От воно й все.

(З сусідної комнати крик Анки: „Ай, що ви робите?”)

— О! Ядрьоненькая! Тягни, брат, її сюди.

(Тянуть Анку).

**Анка.** Пріч від мене! Я буду кричати... Чого вам від мене треба?...

— Не бійсь, не бійсь: від того не вмирають.

(Катерина хтіла щось сказати, але хапає, хапає повітре і валить ся стовпком на землю).

**Офіцер** (входить). Ну, що?

— Ваше благородіє! Самочку тільки злапали, а самчик втік.

— Мабуть через горище.

**Офіцер** (ударив руками об поли). Ах ти сукин син (іде до сусідної комнати).

— О, братця! От іще разлапушка. Наплодив на козацьку потіху.

(Наталка несамовито кричить).

— Ну, чого ти, чого дурочко (гладить її). Все одно, колись треба буде.

Анка. Кинь її! Не займай дівчину! Я кричати буду.  
— Та кричи — хто тобі не дає.

*(Офіцер входить).*

— Ваше благородіє! Дозвольте хоч дівчатками побалувати ся.

Офіцер. Валяй!

*(Звірами кидають ся козаки на дівчат по декілька відразу...)*

„Спасіть, спасіть! Тату!... Де ти?... Поможіть“!

*(Завіса).*

## ДІЯ V.

Латенко  
Полковник  
Робітник  
Женщина  
Хлопець  
Молода дівчина

Робітники, салдати, жінки, діти.

*Декорация третього акта. Десь далеко і високо безперестаннуй, тривожний гудок — Гу-Гу-Гу... Гу-Гу-Гу... Біжать робітники, жінки, підлітки. Ніхто нічого не знає, загальна паніка. Узброєні робітники скликають товаришів.*

— Збирайтесь сюди, сюди!

— (молодий). Ік діпе! Валяй ік діпе! Штоб усе!...

— Братця дружинники!... Товариші!...

— (проставляє руки рупором). Братця!... Голубчики! Люде добрі!... Спасайте ся!... Військо ж... Розстріл!... Господи!... (і побі).

— Не видай, голубчики, не вида-ай!

— Все одно помирати.

Латенко (без шапки, з рушницею в руці, за ним де-кілька дружинників; він вискакує на якесь підвищенє і голосом цілком охриплим, з безумними очима кричить). Товариші!... Товариші!... Сюди!... Помремо зі зброєю в руках!... Лучче смерть, ніж ганьба!... Помста, помста!... Кривава!... Жорстока!... Вони убили наших дітей — ми повинні убити їх дітей!... Вони тішили ся над нашими жінками — ми натішимо ся над їхніми... Братця, братця... Вони ж дочок моїх занапали! Убили! (і рве на собі волосє і дику, надприродно завивши, безумно кидаеть ся вперед).

(Вистріли, якісь крики, якесь ура, роспач і стоїн. Товпа, що хвилі миклеть ся, люде збожеволіли і мечуть ся. З праворуч червона пра порожєжі. В останньому жаху, суне товпа хто куди попав... Жінки, діти... Лізуть через паркан, падають, їх топчуть ногами... Несуть бігом ранених... Пролягтя... жах... А гудок все

гудить і гудить і гудить... Сцена то опорожнюється, то наповнюється знову... Біжать салдати... По команді стали на одно коліно, дали сальву в товпу і побігли далі. І знов безумна товпа шаліючи біжить, мішається з салдатами. Боряться з ними, б'ють ся... Салдати ганяють ся за робітниками, за жінщинами... Проїздить на кони полковник, розмахуючи шаблею, і кричить: „Оточити їх з усіх боків!... Оточити їх з усіх боків!...“ І їде далі. За ним пішов весь шум і вистріли, а порожньою сценою бігає стара розхристана баба, і впивши ся руками в волосе, кричить один тільки звук: „О-оо!...“ А потім знову біжать робітники, жінщини, діти. І знов салдати... Полковник вертається піший, за ним ведуть його коня; він приказує вивести його пріч.)

**Полковник.** Супротивляти ся хама? Бунтувати? Всіх, кого схопили зі зброєю в руках — сюди, під сей паркан! (до горниста) Труби збор! (той трубить, збігають ся з усіх боків салдати, гонючи перед собою, як скотину, звязаних людей.) Гоніть сюди усіх! Кого побачте! Нехай дивлять ся, сукини сини, як царські слуги карають бунтовщиків. Всіх сюди зганяйте (їде в кулісу, щось сердито говорючи двом офіцерам).

(Женуть плачущих жєнщин, женуть дітей, підштовкуючи штиками; унтер-офіцери збирають салдатів.)

**Полковник** (знов входить.) Смірна-а! Ви присягали вірою і правдою служити цареві. От тепер настала відповідна пора пригадати вам свою клятву перед Богом. Цар призвав вас усмирити бунтовщиків-крамольників, своїх внутрішних ворогів (нараз дико вивертаючи очи, кричить.) Пам'ятай присягу, сукин син! А то кожного на місці сам застрелю як собаку.

(А сцена наповняється і наповняється ся народом. Зв'язані стоять під парканом і неприємними очима, ще не розуміючи, дивлять ся на Божий світ. Ще і ще підводять до них товаришів і становлять рядом.)

**Полковник.** Схоплених зі зброєю в руках — от туди, під паркан. Я ж сказав вже раз! Бунтувати? Я вам покажу як бунтувати! І забастовки покажу як робити і дружину узброєну — все я вам покажу, сукини сини. Смірна-а!

**Робітник** (зв'язаний підходить.) Ваше благородіє... Що ви з нами хочете робити?

**Полковник.** А от побачиш. Марш на місце.

**Робітник** (валить ся на землю.) Ваше благородіє... не губіть... діти у мене... діти... маленькі...

**Полковник.** Взяти його на місце!

(Двоє салдатів хотять підняти його, але він б'єть ся на землі, дивовижно розмахуючи зв'язаними руками і кричить: „Я не хочу!... Я не хочу!... Спасіть... Спасіть мене!... Товариші!... Я не винен!... Спасіть!...“)

**Полковник.** Ага, сукин син? Тепер виєш? Возьміть сію падлину! На місце!

*(Ще підходять двоє салдатів і грубо, мов мішок з каменем, тянуть робітника; він дивно нараз утихає. Ведуть ще нову партію звязаних і в ній хлопчика).*

— Ваше високоблагородіє! Отсе вовчєня — дарма що малє, а гірше від всякого великого. Насилу звязали.

**Полковник.** А, змієня! До паркану його.

**Хлопець.** Весєли сє, падлюко!... Радій!... Ти думаєш я тебе бою сє? Стріляй, катє царський, стріляй, поки тебе самого не застрілять. Ех, шкода, що в мене руки звязані.

**Жєнщина** *(нараз вихоклюєть сє з товпи, кидаєть сє, але її хапають салдати)*. Васєя!... Васєя!... Навіщо вони тебе звязали? Розв'язіть його! Пустіть його! Сє ж мій син!... Сє мій Васєя!...

**Полковник.** Возьміть пріч сію відьму.

*(Салдати рвуть її з місцєя і тянуть, а вона бєть сє в їх руках і кричить, страшно кричить: „Я не піду!... Пустіть... Пустіть мене... Я хочу до свого сина!... Я хочу до Васє!... Васєя!... Васєя!...)*

*(Її понєсли на руках. І глухо стоєє товпа.)*

— **Хлопець.** Не плач, мамо!... Нєхай убиває!... Не плач, мамо!... Нєхай убиває!...

**Молода дівчина** *(всє трємтючи, підходить до полковника)*. Що ти робиш, катє?... Що ж ти робиш, катє!... *(і що сили бє його в лице)*.

**Полковник** *(крикнув, вихопив револьвер, але потім... хриплим голосом)*. І її... до паркану... теж...

*(Дівчину ведуть; вона стає рядом з хлопчиком і обіймає його).*

**Дівчина.** Ходім, братіку мій нещасний! І коли є Бог на небі — ми покажемо йому наші прострілені сєрцєя — нєхай Він гляне кого тут убиває русский цар.

*(Один салдатик щось замурмотів, потім захлипав якось по дитячому і кинув рушницю. Дивно дзєнькнула вона, а товпа посторонила сє).*

**Полковник.** Що там за баба? Марш зі строю! Смирна-а!... Ряди вздвой! Шагом — арш!... Стой!... На пра-во!!!

*(Приводять звязаного Латєнка).*

— Ось він, ваше високоблагородіє! Насилу подужали.

**Полковник.** Хто сє?

**Жандарм.** Латєнко, ваше високоблагородіє!.. Машиніст Латєнко.



**Полковник** (мов зрадівши). А!... Господин предсідатель? Так тебе Латенко звуть?

(Латенко мовчить попустивши голову).

**Полковник** (бе його кулаками під бороду). Тебе питаю... Тебе...

(Латенко підняв голову і горячими очима в упор дивить ся на полковника).

**Полковник** (скрипнувши зубами). Не хочеш відповідати? Тим гірше для тебе (вихоплює револьвер і стріляє звязаному у вухо).

(Товпа ахнула... Латенко впав снопом... жєнщини істерично заплакали, зарєзали).

**Полковник**. Оттак буде всім! Оттак буде всім бунтовщикам! Оттак буде всім!

(Засуджені на смерть кричать: „Прощайте, братя!... Прощайте!... Не забудьте дітей наших!... І ридують нєлюдьськими риданнями і затягують розбитими голосами марсельезу і шматками висне в повітрі ся дивовижна пісня... Мати знова вибігла і кричить, і бєть ся в руках дужих сєвдатів, а полковник відійшов у бік і голосно командує).

**Полковник**. По преступникам... обыкновенный... полурота... пли!.....

(Вистріли, крики...)

**Завіса.**

1906 рік.

НБ ПНУС



760736

## Післямова.

Жию в епоху середовіччя літературного в українськiм народі. В глибокій, безпросвітній тмi бродять кілька чутливих людей і простягають оден до одного руки, але не можуть здибати ся. Нема місця. Одні наші органи перебувають під самодержавним режимом, де все мусить іти волею „самого“; в других орудує конституція теплої компанії чорносотенців — і там бють літературними резинами. І якийсь надзвичайно тяжкий дух стоїть в літературній атмосфері. Мов у брудній помийниці борсають ся люде, задихають ся, але мусять. Во імя того, щоби бути видрукowanими, мусять зносити на вибір — або вибрики самодержавного самодурства з одного боку або юрдале кликушество недовчених семинаристів з другого.

Я того не вмів і тому попав у число збойкотованих пресою письменників. Можна взяти до рук наші літературні органи і побачити, що в них ніколи й словом не було згадано про те, що довело ся міні зробити доброго, але за те ніколи не ошаджувано ні місця ні резин для висміюваня кожного мого невдатного слова.

Се має ту свою добру сторону, що я обходив ся без маклера. Ніхто не „пояснював“ публиці моїх творів, ніхто не клав на них свого арестантського тавра. Яким я був, таким я й ставав перед суспільністю.

І от тій суспільности, котра не потребувала посередника і без нього цікавила ся моїми річами й читала їх — тій суспільности просто до рук передаю я й сю книжку. Нею я закінчую де-яку цілість, бо „Лихоліте“, „Вони“ і „На жемізниці“ складаються на ту цілість, на ту „спільність тем“. Бажаю лиш, щоб не довело ся більше ніколи в життю відзиватися на подібні „теми“, не переживати сих кривавих вражіннь, не стояти перед такою нагою безконечністю життя в смерті.

*Гнат Хоткевич.*

Март 1910 року.